

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Tereza Grünzweigová

Židé v románech Giorgia Bassaniho

Jews in the Novels by Giorgio Bassani

Praha, 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Pelán, Ph.D.

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Jiřímu Pelánovi, Ph.D za cenné rady a vedení mé práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 28. července 2014

.....

Tereza Grünzweigová

Klíčová slova:

Židé, fašismus, společnost, Ferrara, Bassani, identita

Key words:

Jews, fascism, society, Ferrara, Bassani, identity

Abstrakt

Předmětem této bakalářské práce je analýza románové tvorby Giorgia Bassaniho, konkrétně *Gli occhiali d'oro*, *Il giardino di Finzi-Contini*, *Ditero la porta* a *L'airone*. V úvodu je představen autor a je stručně charakterizována jeho prozaická tvorba. Dále je proveden rozbor uvedených děl zaměřený na židovskou problematiku. Analýza se v první části zabývá otázkou židovství a problémem odcizení individua a ztráty identity. Následující kapitola je zaměřena na fašismus ve vztahu k židům. Je načrtnut historický kontext fašistické éry, který vysvětluje změny probíhající ve společnosti a v nitru jedince, které se pak odrážejí v tvorbě autora. Nakonec je jedinec konfrontován s ferrarskou společností, ze které se vyděluje jako cizinec.

Abstract

The subject of this thesis is an analysis of novel's works of Giorgio Bassani, namely *Gli occhiali d'oro*, *Il giardino di Finzi-Contini*, *Ditero la porta* and *L'airone*. In the introduction the author is presented and his prosaic work is described. Then the analysis of the mentioned works focused on Jewish issues is made. The analysis in the first part pursues the question of Judaism and the problem of the alienation and the loss of individual identity. The following chapter focuses on fascism in relation to the Jews. The historical context of the fascist era is sketched and explains the changes that were under way in the society and the mind of an individual that are reflected in the author's works. Finally the individual is confronted with the society of Ferrara of which he is eventually excluded as a foreigner.

Obsah

1.	Úvod	1
2.	O autorovi.....	2
3.	O autorově tvorbě	4
3.1	Bassaniho postavy	4
3.2	Ferrara	5
3.3	Doba	6
3.4	Bassaniho svět	7
3.5	Povídková tvorba	7
4.	Stručný obsah rozebraných děl	10
4.1	Zlaté brejličky (1958)	10
4.2	Zahrada Finzi-Continiů (1962)	10
4.3	Za dveřmi (1964)	11
4.4	Volavka (1968)	11
5.	Otázka židovské identity.....	13
5.1	Kdo jsou židé	13
5.1.1	Židovská identita.....	13
5.1.2	Problém diaspory a situace v Itálii.....	13
5.2	Židé v Bassaniho tvorbě	15
5.2.1	Typ Bassaniho ferrarského Žida	17
5.2.2	Vypravěč a Finzi-Continiové	17
5.2.3	Volby jazyka.....	19
5.3	Hledání vlastní identity a problém existence	22
6.	Židé a fašismus.....	25
6.1	Fašismus	25
6.1.1	Počátky fašismu a jeho vztah k židům	25
6.1.2	Fašismus u moci a rasové zákony v Itálii.....	26
6.1.3	Antisemitismus a válka v Itálii	26
6.2	Odraz fašisticko-židovských vztahů v Bassaniho románech	27
6.3	Antisemitismus a diskriminace	29
7.	Židé a společnost.....	34

7.1	<i>Být „jiný“</i>	34
7.2	<i>Zlomový okamžik</i>	37
7.3	<i>Srovnání se zvířaty</i>	40
7.4	<i>Zaměstnání a společenské postavení</i>	42
8.	Závěr	46
	<i>Riassunto</i>	47
	<i>Resumé</i>	50
	<i>Summary</i>	50
9.	Seznam použité literatury:	51
	<i>Primární literatura</i>	51
	<i>Sekundární literatura</i>	51
	<i>Elektronické zdroje</i>	52

1. Úvod

Předmětem této bakalářské práce je analýza románové tvorby Gorgia Bassaniho, ve které se zaměříme především na židovské postavy. Nejprve si představíme autora a stručně shrneme obecné charakteristiky jeho prozaického díla. Čerpat budeme především ze sekundární literatury *Giorgio Bassani e il fantasma di Ferrara*, *Giorgio Bassani: Uno scrittore da ritrovare* a Varaniho *Giorgio Bassani*. Poté uvedeme obsah čtyř románů, kterými se budeme v této práci dále zabývat, konkrétně tedy *Gli occhiali d'oro*, *Il giardino di Finzi-Contini*, *Dietro la porta* a *L'airone*.

Rozbor vybraných textů bude rozdělen do tří hlavních částí. První z nich bude otázka židovské identity. Ukážeme si nejprve stručně rozdíly mezi židy, které známe z naší kultury, a italskými židy. Dále se budeme zabývat ferrarskými asimilovanými izraelity, které nám představuje Bassani ve svých dílech. Problém identity jeho postav, ztracených ve svém vlastním světě, uzavře první část týkající se jedince.

V druhé části se budeme zabývat fašismem a jeho vztahem k židům. Zde nám ze sekundární literatury poslouží především kniha Renza de Feliceho *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*. Poukážeme na kladné počátky režimu a později se zaměříme i na finální diskriminaci a antisemitismus. V poslední kapitole budeme sledovat vztah židů k ferrarské společnosti, jejich jinakost a společenské postavení. Stěžejní pak bude změna ve společnosti a také v jedinci, vyvolaná předválečným napětím a šířícím se antisemitismem.

V závěru se pokusíme shrnout dříve představená témata a osvětlit odcizení Bassaniho protagonistů s odkazem na specifika italských židů.

2. O autorovi

Giorgio Bassani¹ se narodil 4. března 1916 do židovské rodiny v Bologni. Své dětství a mládí ale strávil společně s rodiči, bratrem Paolem a sestrou Jenny ve Ferrare, která se podstatně promítla i do jeho díla. V mládí se věnoval hře na klavír a ve studiu hudby chtěl i nadále pokračovat, ale nakonec převážil zájem o literaturu. Svá studia začal v roce 1934 na Facoltà di Lettere dell'Università di Bologna, kde měl možnost navázat přátelství s dalšími literáty a jinými umělci, mezi které patřili Riccardo Bacchelli, Giorgio Morandi nebo profesori Benedetto Croce a Roberto Longhi. Rasové zákony vyhlášené roku 1938 sice jeho studia ovlivnily, ale nakonec i přes veškeré nesnáze diplom roku 1939 získal. V roce 1937 se díky Carlovi Ragghiantimu začal věnovat politice a protifašistické aktivitě, kvůli které byl roku 1943 zatčen. Po propuštění se oženil s Valerií Sinigallia a přestěhoval se nejprve do Florencie a poté do Říma, kde se stal redaktorem časopisů *Botteghe Oscure*, ve kterém publikoval díla italských spisovatelů Soldatiho, Calvina, Pasoliniho a jiných, a *Paragone*. Dále spolupracoval s časopisy *La Fierra letteraria*, *Il Mondo* a *Nuovi Argomenti*.² Jeho literární prvotinou je *Una città di pianura* (1940, Město v nížině), kterou Bassani vydal pod pseudonymem Giacomo Marchi.

V roce 1945 se narodila jeho první dcera Paola. V témže roce vyšla i Bassaniho básnická sbírka *Storie dei poveri amanti e altri versi* (1945, Příběhy chudých milenců a jiné verše). O čtyři roky později se dočkal i syna Enrika a začal vyučovat literaturu na Istituto Nautico di Napoli. V té době také spolupracoval jako filmový scénárista s Novaresim, Antonionim, Zammppou, Pasolinim, Soldatim a Frassinettim.

Ve své básnické tvorbě pokračoval vydáním sbírky *Un'altra libertà* (1951, Jiná svoboda). Jako prozaik vydal *La passeggiata prima di cena* (1953, Podvečerní procházka), ve které byly obsaženy povídky *Storia d'amore* (Příběh lásky), *La passeggiata prima di cena* (Podvečerní procházka) a *Una lapide in via Mazzini* (Pohřební deska v Mazziniho ulici). V roce 1955 vyšla povídka *Gli ultimi anni di Clelia Trotti* (1955, Poslední léta Clelie Trotti). O rok později pak vyšly jeho povídky ve sbírce *Cinque storie ferraresi* (1956, Pět ferrarských příběhů), za kterou Bassani obdržel cenu Strega. V témže roce začal spolupracovat s nakladatelstvím Feltrinelli, kde objevil mnoho literárních talentů, mezi nimi i Giuseppeho Tomasi di Lampedusu, jehož dílo *Il Gattopardo* (1969, Gepard), dříve odmítnuté nakladatelstvími Mondadori a Einaudi, Bassani v roce 1958 vydal. V první

¹Cronologia in: (Bassani, *Il romanzo di Ferrara*, 2010) s. 831-839

² (Pelán, 2004), Giorgio Bassani, s. 158

polovině padesátých let založil společně s Elenou Croce asociaci Italia Nostra a v roce 1965 se stal jejím prezidentem. Koncem padesátých let vyšla jeho novela *Gli occhiali d'oro* (1958, *Zlaté brejličky*).

Od roku 1957 učil divadelní historii na Accademia d'arte drammatica di Roma. V šedesátých letech pak spolupracoval s různými periodiky jako Montaleho *Il Mondo*, *L'Europa letteraria*, *Lo Spettatore italiano* a *Corriere della Sera*. V této době také vyšly povídky *Una notte del '43* (*Dlouhá prosincová noc v čtyřicátém třetím*) a *Le storie ferraresi* (Ferrarské příběhy). V roce 1962 publikoval svůj nejznámější román *Il giardino di Finzi-Contini* (1962, *Zahrada Finzi-Continiů*), za který obdržel cenu Viareggio. O rok později vyšla básnická sbírka *L'alba ai vetri* (1963, *Skleněný úsvit*). Koncem šedesátých let byl publikován poslední z ferrarských románů, *L'airone* (1968, *Volavka*), o čtyři roky později vyšel soubor povídek *L'odore del fieno* (1972, *Vůně sena*). V roce 1973 Mondadori znovu vydal *Pět ferrarských příběhů* pod názvem *Dentro le mura* (1973, *Za zdmi*, č. výbor *Pamětní deska v Mazziniho ulici*, 2001). O rok později vyšly jeho povídky a romány s ferrarskou tematikou pod titulem *Il romanzo di Ferrara* (1974, *Ferrarský román*) a byla vydána i básnická sbírka *Epitaffio* (1974, *Epitaf*).

V roce 1976 učil několik měsíců na Indiana University v Bloomingtonu a pak také na Berkeley v Kalifornii, o tři roky později působil na University of Toronto. V roce 1980 vyšla finální verze *Ferrarského románu*.

V osmdesátých letech pak obdržel další ceny, Aspromonte-Calarco, Bagutta, cenu Fregene za eseje, Pianella, Riviera delle Palme za kapesní verzi *Zlatých brejliček* a v roce 1992 i cenu Feltrinelli za prózu. V roce 1987 byl natočen film Giuliana Montalda podle knihy *Zlaté brejličky*.

Giorgio Bassani zemřel po dlouhé nemoci v Římě 13. dubna 2000. Je pohřben na židovském hřbitově ve Ferraře.

3. O autorově tvorbě

„Ho scritto e riscritto allo scopo di dire, attraverso l'opera mia, la verità. Tutta la verità.“³ Bassaniho citace na obálce jeho sbírky *Ferrarský román* sama o sobě vypovídá o zaměření jeho díla. Tvorbu tohoto autora nazvala Maria Ida Gaeta jako „arte del ricordo e della rievocazione“⁴. Mnoho židovských autorů mělo potřebu vydat po válce svědectví o tom, co během války prožili, především proto, aby ti, co si stejnou zkušeností neprošli, nezapomněli a nic podobného se už neopakovalo.⁵ Tak můžeme vnímat i Bassaniho tvorbu. Na rozdíl od jiných jeho souvěrců a spisovatelů se ale nezabývá prvotně tématem genocidy a útekem před nacisty, ale zaměřuje se na vnitřní pocity jedince, změnu ve společnosti a zlom v jejich vzájemném vztahu.

Zdeněk Frýbort v doslovu českého vydání *Zlatých brejliček* člení Bassaniho dílo do určitých kruhů, z nichž v prvním, středním, je sám autor – vypravěč, ve druhém židovská komunita a ve třetím Ferrara.⁶ Představa těchto kruhů je poměrně výstižná. V knihách se setkáváme s židovským protagonistou, který se konfrontuje jak s židovskou společností, tak s tou křesťanskou. Jeho původ v dřívějších dobách jistě nebyl překážkou, v předválečné době ale výrazně determinuje jeho vztah k okolí. Sám Bassani prošel podstatnou změnou, začal si více uvědomovat svůj původ v momentě, kdy se kvůli němu začal odlišovat od ostatních.⁷ Jeho dlouholetá přátelství i vztah byly rasovými zákony nadobro ukončeny.⁸ Totéž můžeme sledovat i u jeho protagonistů. Nejedná se jen o moment vyhlášení rasových zákonů, ale i o konflikty menšího rozsahu, které si ukážeme konkrétně později. Bassaniho autobiografická tvorba tedy odráží zkušenosti samotného autora z dob, kdy celá Itálie procházela mnoha změnami.

3.1 Bassaniho postavy

Protagonisté Bassaniho románů a povídek jsou často vykořenění jedinci s komplikovaným vztahem ke společnosti. Obvykle je jádrem jejich problému něco neovlivnitelného. V případě doktora Fadigatiho se jedná o jeho homosexuální orientaci,

³ „Psal jsem a přepsal jsem za účelem říct, prostřednictvím mého díla, pravdu. Celou pravdu.“ Přebal knihy (Bassani, *Il romanzo di Ferrara*, 2010)

⁴ (Gaeta, 2004) s. 13 (umění vzpomínky a evokace)

⁵ (Gaeta, 2004) s. 13

⁶ (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 105, doslov Z. Frýborta

⁷ (Bon, 1979) s. 53

⁸ (Frandini, 2004) s. 15

u vyprávěčů *Zlatých brajliček*, *Zahrady Finzi-Continiů* a *Za dveřmi* můžeme hovořit částečně o problému židovské identity, částečně se však jedná o jakousi dobrovolnou separaci. Ani jeden z vyprávěčů není společností odmítán. Student z románu *Za dveřmi* si prochází těžkým obdobím dospívání, přátelství, které naváže s jedním ze spolužáků, nedopadne podle očekávání a mladík je značně zklamán. Ovšem místo konfrontace s realitou se vzdálí. Na konci románu má možnost si se spolužákem promluvit, ale není toho schopen. Raději předstírá, že o jeho zradě neví. Vypravěč *Zlatých brekliček* má se svým okolím poměrně kladný vztah. V momentě, kdy fašismus přebírá nacistické tendence, a v tisku se začínají objevovat rasistické články, nedbá hlavní postava ani na své přátele, ani na rodinný optimismus, uzavře se do sebe a komunikuje jen s Fadigatim, který alespoň částečně může sdílet jeho pocity. V *Zahradě Finzi-Continiů* se židovský mladík potýká s konfrontací s „židovštější rodinou“ Finzi-Continiů, s rasovými zákony i s problémy první lásky. Micòl ho nakonec odmítá, s čímž se vypravěč těžce a dlouho vyrovnává. Edgardo Limentani z *Volavky* se se zkušeností z válečného období nikdy nedokázal vypořádat. Jako přeživší se potýká s pocitem provinění, odcizení a obecně s problémy lidské existence. Jeho matka pozoruje změnu v jeho chování, klid a spokojenost, kterou Edgardo najde až v momentě, kdy je rozhodnutý ukončit svůj život.

Toto odcizení a ztrátu identity tak můžeme považovat za jedno z hlavních témat Bassaniho tvorby. Problémy jedince se pak odráží na pozadí konkrétních problémů víry, politiky a společnosti. Tito protagonisté nejsou schopni se vyrovnat se změnou, která s dobou přichází.⁹ Zůstávají uzavřeni ve své vlastní minulosti a raději se straní okolí. Vypravěči ze *Zlatých brejliček* a *Za dveřmi* volí nenávist a zatrpklost jako obranný štít proti společnosti, Fadigati a Edgardo sebevraždu jako únik z reality.

3.2 Ferrara

Ač se Bassani narodil v Bologni, své dětství a mládí prožil ve Ferrare. Ta se tak stala jeho součástí a později se výrazně promítla i do jeho díla. Se jménem autora si tak asi každý čtenář asociuje i „jeho město“. Paola Frandini přirovnává Bassaniho Ferraru k židovské Zemi zaslíbené.¹⁰ Ač se jedná o velkou nadsázku, pro Bassaniho skutečně mělo toto město nemalý význam. Mnoho jiných autorů svázalo své dílo s místem, ve kterém prožili svůj život. Sjednocená Itálie nemá příliš dlouhou historii, není tedy divu, že

⁹ (Varanini, 1975) s. 19

¹⁰ (Frandini, 2004) s. 20

regiony, a samozřejmě i města, mají svá specifika. Mnoho Italů se cítí především „občany svého města“ a pak teprve Italy. Stejný „městský nacionalismus“ můžeme pozorovat u dalších spisovatelů. Těžko si představit dílo Sciascy bez Sicílie, či Saby bez Terstu,¹¹ Bassaniho Ferrara je ovšem i tak výjimečná.

Při četbě stránek Bassaniho knih jako bychom jezdili prstem po mapě Ferrary. Postavy bydlí v konkrétních ulicích, ve čtvrtích s danými specifiky. Většina míst, která známe z autorova díla, reálně existuje a popis odpovídá skutečnosti, některá bychom ale ve Ferrare jen marně hledali. Zahrada a dům Finzi-Continiů jsou smyšlenou okrasou jinak reálné Ferrary.¹² Nejedná se však o dlouhé popisy městských částí. Autor zmiňuje jména ulic, jako bychom my, čtenáři, Ferraru důvěrně znali a mohli si tak představit procházku po městě vedle protagonistů do posledních detailů.¹³

Ač autor pobýval i v Římě a Florencii, Ferrara se stala součástí jeho samotného i jeho díla. Postavy se sice z města vzdalují, například na dovolenou do Riccione nebo na lov do Codigora, do Ferrary se ale, tak jako autor, vždy vrací.

3.3 Doba

Bassaniho dílo je nejen zařazeno do konkrétního místa, ale i do konkrétní doby. Stěžejní jsou třicátá a čtyřicátá léta minulého století. V románech autor zobrazuje své mládí v počátcích fašismu, tedy v době, kdy spolu židovská komunita a křesťanská společnost ve Ferrare koexistovaly bez jakýchkoli problémů. Mnoho židů bylo tehdy fašisty a režim neměl žádné sklony k antisemitismu. Podstatnou roli v Bassaniho díle hraje druhá polovina třicátých let, kdy se celá situace začíná měnit. V tisku se objevují rasistické články, lidé začínají vidět moc a sílu v německém vzoru a židé zaznamenávají první náznaky diskriminace. Obavy se potvrzují vyhlášením rasových zákonů v roce 1938. Bassani dále zmiňuje i problémy spojené s antisemitismem. Nejlépe je asi toto období zaznamenáno v *Zahradě Finzi-Continiů*, kde protagonisté nemohou navštěvovat tenisové kurty tak jako dříve a jejich původ se odráží i v problémech se studiem, jako tomu bylo například během závěrečných zkoušek Micòl. Již na úplném začátku knihy se ovšem dozvídáme, že se nejedalo „jen“ o diskriminaci, část rodiny Finzi-Continiů totiž zemřela v roce 1943 v Německu.

¹¹ (Frandini, 2004) s. 29

¹² (Varanini, 1975) s. 23

¹³ (Frandini, 2004) s. 9

Po celou dobu se tedy nacházíme v konkrétní době, kterou autor zaznamenává s naprostou přesností. V dílech tak často vidíme přesně i rok, ve kterém se v danou chvíli nacházíme, a můžeme vše propojit s reálnými historickými událostmi.

3.4 Bassaniho svět

Konkrétní popis míst a času nám pomáhá udělat si představu o určitém světě, ve kterém se nacházíme. Tomu napomáhá i fakt, že se na stránkách knih setkáváme se stále stejnými protagonisty. Bassani tak propojuje své příběhy přes hrdiny, kteří figurují v různých dílech. Doktor Fadigati je jednou z hlavních postav *Zlatých brejliček*, setkáme se s ním ovšem i v *Zahradě Finzi-Continiů* a jako lékař se mihne i románem *Za dveřmi*. Samotná zahrada a *magna domus* se samozřejmě prolíná i dalšími díly, monumentální stavba je určitým symbolem vlivné, židovské ferrarské rodiny.

Díky konkrétnímu časoprostoru a stále se opakujícím postavám se čtenář vžívá snadněji do Ferrary třicátých let. Prochází tak společně s vypravěčem město, které vytváří uzavřený mikrosvět, jehož obyvatele důvěrně poznáváme.

3.5 Povídková tvorba

V této práci se vzhledem k jejímu rozsahu budeme dále zabývat jen románovou tvorbou autora, proto bych ráda alespoň ve stručnosti zmínila i jeho povídkovou tvorbu.

I v krátkých příbězích o židech a ferrarské společnosti se setkáváme s typicky bassaniovským individuem, které není schopno vyrovnat se s realitou a stále se vrací do minulosti. Příkladem této postavy je Lida z povídky *Lida Mantovani*. Mladá katolická dívka se upnula k nereálnému vztahu s židovským studentem Davidem, se kterým má syna Ireneu. David se s Lidou nikdy neoženil a později ji definitivně opustil. Dívka tak nadále žije se svou matkou a ve vzpomínkách se vrací ke své nenaplněné lásce. Nakonec přistoupí na nabídku počestného křesťana Oresta, který si ji chce vzít. Lida ovšem neprožívá stejný vztah jako k Davidovi. Její sňatek je povinností, nikoli plodem lásky. Oreste pak umírá těsně před válkou, aniž by se dočkal vysněného vlastního potomka.

V této povídce tedy není protagonistkou židovka, ale mladá křesťanka. Její vztah k realitě je ale velmi podobný jako u jiných postav z Bassaniho románů. Lida se neumí vyrovnat s realitou a fakty, které život přináší. Objevuje se zde i jedno z častých témat autorových povídek, kterým je milostný vztah žida či židovky s katolickým protějškem.

S tímto tématem se setkáváme i ve *Volavce*. V povídkách je ovšem pro protagonisty tento vztah klíčový.

V *Podvečerní procházce* nám autor představuje katoličku, Gemmu, provdanou za židovského doktora Elia. Ten sice není věřící, ale je Izraelita a jeho rodina se odlišuje od křesťanského světa jeho manželky. Bassani zde poukazuje na dvě témata, která v jeho románové tvorbě nejsou příliš výrazná. Prvním z nich jsou odlišné židovské tradice a zvyky, které pro mnoho křesťanů byly a jsou podivínstvím. Druhým je pak rozdíl mezi samotnými židy. Elio není věřící a rozhodl se, i přes svůj původ a nesouhlas rodiny, pro sňatek s křesťankou. I tak ale děti tohoto manželství, které už jsou rozhodně více *gójské* než židovské, byly deportovány v roce 1943 do Německa.

Povídkám dále dominují i jiná témata, se kterými se v románech setkáme jen okrajově. Jedním z nich je téma antifašismu, velmi podstatné pro Bassaniho, které se promítlo do povídky *Poslední léta Clelie Trotti*, kde se též poprvé setkáváme s postavou Bruna Lattese, který se vrací v povídkách *Vůně sena*. Toto téma se pak objevuje s odkazem na konkrétní masakr, který se odehrál ve Ferrare roku 1943, i v povídce *Dlouhá prosincová noc v čtyřicátém třetím*, kde je stavěn příběh lékárníka Pina na pozadí reálné historické události.

Románová tvorba představuje často velmi vstřícnou společnost první poloviny třicátých let. Můžeme zde sice pozorovat jistou změnu v chování jednotlivců, věnuje se ale především pocitům odcizeného a vykořeněného individua. V povídce *Pamětní deska v Mazziniho ulici* se autor naopak zaměřuje na ignoraci poválečné společnosti, která chce zapomenout a nevracet se zpět. Toto téma je časté u mnoha židovských autorů, kteří byli vyhnáni ze svých domovů a po návratu je čekalo jen velké zklamání a neexistující domov. Geo Josz, hlavní postava povídky, byl v roce 1943 odveden spolu s ostatními ferrarskými židy do Německa. Když se po válce vrací do Ferrary, nikdo už ho neočekává. Jako jediný přeživší je spíše duchem, odrazem minulosti, která chce být zapomenuta. Když vstoupí do ghetta a pohlédne na desku, na které jsou vytesána jména židů zavražděných nacisty, najde na ni i své jméno. Snaží se vrátit do svého života, podat svědectví o hrůzách, které prožil, najít svůj starý domov a společnost, jejíž byl součástí. Jeho rodina již však nežije a společnost, kterou znal, se proměnila k nepoznání. Lidé obracejí vinu na Gea, aby tak zakryli vlastní výčitky. I tento protagonista tedy stojí před problémem vyrovnání se s minulostí. Jedině tak totiž může jít dál a znovu se začlenit do společnosti, která o válce a koncentračním táboře již nechce nic slyšet.

Stěžejním tématem, které nám Bassani představuje ve svých románech je ferrarská židovská komunita. O *judím* z jiných částí Evropy se ve zkratce hovoří v *Zahradě Finzi-Continiů*, ale rozdíly mezi italskými a nově příchozími židy jsou zmíněny jen stručně. V povídce *Due fiabe* (Dvě povídky, v českém výboru *Cesty osudu*) nám autor představuje židovskou dívku Eglu, která se již dlouhou dobu nemůže vdát. Bassani poukazuje na omezené možnosti výběru muže v židovské komunitě, ale především na vybíravost dívky. Vše se mění s příchodem ruských židů do komunity. Setkáváme se tak s židy úplně jiného, možná až chasidského typu. Chudí, skromní *judím* se, jako mnoho jiných jejich evropských souvěrců, snaží dostat do Palestiny či Ameriky. Výjimečně se tak v Bassaniho tvorbě zrcadlí výrazný rozdíl mezi asimilovanými ferrarskými židy a židy ze zemí, kde byl útlak a antisemitismus mnohem výraznější. I zde ovšem Egle zůstává sama s dítětem, zatímco ruská rodina je deportována do Německa.

4. Stručný obsah rozebraných děl

4.1 *Zlaté brejličky (1958)*

Román vyprávěný v první osobě začíná příběhem doktora Fadigatiho, uznávaného lékaře. Návštěvy jeho ordinace se staly prestižní událostí a on je ve ferrarské společnosti velmi vážený. Když vyjde najevo, že je homosexuál, začne žít Fadigati pod drobnohledem ostatních. Během svých cest vlakem z Ferrary do Bologni se sblíží s mladými studenty, mezi které patří i vypravěč románu a jeho přátelé Deliliers, Nino, Bianca a další. Narážky na jeho orientaci má ale jen Deliliers. Až na dovolené v Riccione, kde se sejde prakticky celá ferrarská společnost, je zřejmé, že Deliliers a Fadigati jsou milenci. Ferrarané tak náhle vnímají doktora jako zvrhlíka a studenta jako buřiče. Když Deliliers začne jezdit za dívkami a nechá přítele samotného, je zřejmé, proč s ním na dovolenou jel. Domněnka se potvrdí, když Deliliers po hádce s Fadigatim zmizí i s jeho věcmi. Tím je pověst doktora zpečetěna. V té době se začínají projevovat i protižidovské tendence. Obecný názor zde zastupuje paní Lavezzoli. Po návratu do Ferrary se pod vlivem šířících se vln antisemitismu začne sám vypravěč židovského původu stranit společnosti. I přesto, že se ho jeho spolužák Nino snaží uklidnit a ve svém přátelství ho utvrzuje, protagonista se dále vidá jen s doktorem Fadigatim, který jeho situaci může pochopit. Na konci románu židovská rodina s nadějí vzhlíží k budoucnosti ve víře v nerasistický fašismus. Tento optimismus však protagonista nesdílí, shání nezvěstného doktora, o kterém se později v novinách dočte, že zemřel.

4.2 *Zahrada Finzi-Continiů (1962)*

Nejznámější román tohoto spisovatele začíná vzpomínkou vypravěče na rodinu Finzi-Continiů během jeho výletu, při kterém jede navštívit etruské hroby. Ty mu připomenou okázalou hrobku židovské rodiny, která kdysi žila ve Ferrare. Již na začátku vyprávění se čtenář dozvídá, že celá rodina zemřela během války. Mladík Alberto na lymfogranulom po dlouhé nemoci, zbytek rodiny, včetně Albertovy sestry Micòl, byl odveden do koncentračního tábora v roce 1943.

Vypravěč se tak vrátí do svého mládí, kdy chodíval téměř denně do domu Finzi-Continiů, kde se po vyloučení židovských tenistů z ferrarského klubu scházeli i ostatní

hráči na soukromých kurtech zámožné rodiny. I přes počáteční propast mezi protagonistovou rodinou a až příliš okázale bohatou rodinou Finzi-Continiů se vypravěč částečně spřátelí s mladým Albertem i jeho *gójským* přítelem z Milána, Malnatem. Skutečný důvod jeho návštěv domu je však láska k Micòl, inteligentní a krásné studentce, kterou znal již od dětství ze synagogy. Po mnoha neúspěšných pokusech se se slečnou sblížit ho sama Micòl požádá, aby se vzdálil. Mladík tak postupně navštěvuje své přátele čím dál tím méně, až se rozhodne veškeré kontakty zpřetrhat. V epilogu se pak dozvídáme, že už neměl příležitost vidět nikoho z rodiny Finzi-Continiů, odvedené do koncentračního tábora, ani Malnata, který se vrátil do Milána.

4.3 Za dveřmi (1964)

I v tomto románu psaném v ich-formě se mladý vypravěč potýká s problémy dospívajících, především se snahou najít si přátele mezi svými spolužáky. Společně se svým nejlepším přítelem přejde do nové školy, ze které ovšem jeho kamarád musí kvůli neúspěchu u zkoušek odejít. Židovský mladík se tak ocitá sám mezi katolickými spolužáky, kterým se snaží vyrovnat jak studijně, tak sociálně. Je posazen do lavice ke Cattolikovi, nejlepšímu studentovi ze třídy, který mu je tajným vzorem. Ač by se s ním rád spřátelil, nikdy nedá podnět ke komunikaci. Později se s protagonistou začne přátelit nově příchozí spolužák Luciano, který začne docházet k vypravěči domů. Brzy ovšem protagonista zatouží po svém klidu a přemýšlí, jak přátelství ukončit. V té době s ním naváže kontakt sám Cattolica a nabídne mu, aby přišel k němu domů společně s jinými spolužáky studovat. Jednoho dne se právě u Cattoliky doma protagonista dozvídá pravdu o tom, co o něm Luciano celou dobu šíří ve škole. Vypravěč schovaný za dveřmi vyslechne konverzaci mezi jeho spolužáky o něm samém, jeho rodině a jeho sexuální nevyzrálosti. Po této události se přestane stýkat se všemi zúčastněnými a mění se i pohled na jeho vlastní rodinu. Luciana pak potká po delší době na dovolené, ale o tom, co vyslechl, se nikdy nezmíní.

4.4 Volavka (1968)

Děj poslední knihy, o které budeme v této práci hovořit, se odehrává během jediného dne, kdy se hlavní hrdina, židovský právník, Edgardo Limentani vydá na lov.

Edgardo se ráno připravuje na odjezd, loučí se s manželkou Nives, se kterou nemá jednoduchý vztah, a s malou dcerou. Když přijede do kraje, kam kdysi jezdíval na lov, vidí, jak mnoho se změnilo. Příběh se odehrává v poválečném období a autor tak často ukazuje, jak válka změnila kraj, politické uspořádání, ale především osudy jednotlivců.

Během lovu Edgardo není schopen vystřelit, a tak jediné úlovky obstará Gavino, komunistický partyzán, který ho doprovází. Uloveného ptactva se nakonec protagonista snaží zbavit, ale při pohledu na něj si uvědomuje jeho klid a krásu, dokonce mu připadá krásnější než živé. V tomto zlomovém okamžiku se rozhodne ukončit svůj život. Po detailním naplánování své sebevraždy se vrací domů a po krátkém rozhovoru s matkou bez rozloučení a zanechání dopisu ukončí svůj život.

Román je vyprávěn ve třetí osobě. Autor poukazuje na existenciální problémy Edgarda, na jeho složitý vztah k věcem a lidem, i k jeho bratranci Ulderikovi, konvertovanému židovi, který se oženil s katoličkou.

5. Otázka židovské identity

5.1 Kdo jsou židé

5.1.1 Židovská identita

Klíčem k pochopení literatury židovských autorů, kteří židovství a judaismus zvolili jako jedno z hlavních témat svých knih, je pochopení rozdílu mezi židy samotnými. V první řadě je třeba osvětlit rozdíl mezi Židem a židem. V prvním případě se jedná o národní příslušnost, ve druhém o víru, tedy judaismus. Je tedy třeba zdůraznit, že člověk, který se narodil do židovské rodiny, nemusí být věřící a praktikující žid. Ovšem i mezi věřícími jsou propastné rozdíly. Zde jen stručně zmíníme, že ortodoxní židé dědí svůj původ jen po matce a dodržují veškerá přikázání. Liberálnější pojetí připouští původ i po prarodičích a v otázkách tradic a zákonů není tak striktní.¹⁴ Až hitlerovský nacismus začal rozlišovat i čtvrtinové židy. Mnoho z nich ani nevědělo, že mělo kdysi v rodině židovské předky. Do Obce by tedy standartně přijati nebyli, ale v době války byli za svůj původ stíháni.

Podstatné ovšem je, kam se řadí každý jednatlivec. V díle světových židovských autorů se setkáváme s rozdíly mezi jednotlivými židy, odmítáním a pohrdáním mezi různě smýšlejícími skupinami. Bassani nám představuje především asimilované italské *judím*, kteří čelí vlastním existenciálním problémům přicházejícím se změnami v Itálii a ve většinové společnosti. Nicméně i zde vidíme určité odlišnosti mezi rodinou vypravěče a Finzi-Continiiovými, o kterých budeme hovořit později. Téma neitalských či nevěřících židů a detailnější popisy této problematiky se objevují spíše v jeho povídkách než románech.

5.1.2 Problém diaspory a situace v Itálii

Od dob vyhnání Židů z Judey roku 70. před občanským letopočtem po oficiální vznik státu Izrael roku 1948 se Židé potýkali s problémem nezařazenosti ve vyhnanství. Život v diaspoře znamenal útlak, diskriminaci, nucenou konverzi, život v uzavřených

¹⁴ Bassaniho babička z matčiny strany byla katolička. Bassani by tedy podle ortodoxního pojetí židem nebyl. Dostupné z: (www.giorgiobassani.it/Biographical)

ghettech a mnoho jiných nesnází. Každá země se k „židovské otázce“ stavěla jinak. Ve Španělsku a Portugalsku byli židé nuceni přijmout novou víru již v 15. století, od té doby prakticky mizí zmínky o židovském obyvatelstvu a hovoří se o novokřtěncích. Na našem území byla naopak židovská komunita velmi výrazná.¹⁵ Před druhou světovou válkou v Praze koexistovaly tři téměř rovnocenná etnika, Češi, Němci a Židé. Tato poslední komunita se ale odlišovala různými specifiky, například odlišným jazykem. Většina židů v Československu mluvila jidiš nebo německy. I v Polsku a Německu velké židovské komunity dodržovaly jiné tradice, svátky a mluvily „jazykem ghetta“, jak bývá jidiš nazýváno.

Itálie, kde židovské komunity měly dlouhou tradici, byla jednou z mála zemí, kde se židé od ostatního obyvatelstva země tak výrazně neseparovali, nepoužívali jiný jazyk a neodrželi se v tak uzavřené společnosti, jak tomu bylo jinde v Evropě. Mnoho z nich se považovalo primárně za Italy a zastávalo podstatnou funkci jak v politickém, tak kulturním životě.¹⁶ Začátkem 20. století velká část italských židů dobrovolně konvertovala¹⁷ a časté byly v té době i sňatky s katolíky.¹⁸

Dále je třeba říci, že v Itálii, na rozdíl od Polska, Německa a mnoha jiných zemí, nikdy neexistoval pravý antisemitismus. Dalo-li se hovořit o jisté formě rasismu, jednalo se vždy jen o určitou skupinu lidí s těmito sklony. Nejvýraznější byl katolický antisemitismus, který se objevoval již v 19. století, a určitou váhu měl od začátku 20. století i antisionismus. V prvním případě se jednalo o otázku víry. V druhém případě vznik sionismu¹⁹ vyvolával u nacionalistů pochyby o vlastenectví židů v Itálii a otázky, zda je možné mít dvojí národnost, židovskou a italskou.²⁰ Nicméně i přes tyto tendence stále nemůžeme hovořit o jasné a organizované formě rasismu.

Ani nástup fašismu zpočátku nic neměnil. Režim svou politiku nezakládal na rasismu tak, jako nacismus, naopak byl židy podporován a velká část izraelitů vstoupila do strany. Proto bylo vyhlášení rasových zákonů překvapením pro mnoho židů a znamenalo velkou změnu v jejich životě nejen kvůli omezením, které zákony přinášely. Fašismem a jeho vztahem k židům se ale budeme dále zabývat v kapitole tomu určené.

¹⁵ V roce 1930 bylo v celém Československu evidováno přibližně 1,07 % obyvatelstva židovského původu. V Itálii byla v předválečném období hlášena přibližně stejná čísla, tedy kolem 1 %. (zdroj – Židovské muzeum v Praze)

¹⁶ (Molinari, 1991), s. 9-10

¹⁷ (Felice, 2005), s. 18

¹⁸ Sám Bassani měl až do doby rasových zákonů vztah s katoličkou. (Frantini, 2004), s. 13-14

¹⁹ Sionismus je politická organizace žádající návrat židů na území Palestiny, která vznikla v druhé polovině 19. stol. Jejím zakladatelem je Theodor Herzl.

²⁰ (Felice, 2005), s. 55-58

Závěrem bych ráda ještě jednou zdůraznila, že mnoho Židů žijících v diaspoře se hlásilo k židovské národnosti. V zemi, ve které žili, se tak často cítili cizinci. To ovšem není případ většiny italských Židů, kteří měli obvykle národnost dvojitou, tedy cítili se stejně Italy jako Židy. I proto náhlý antisemitismus druhé poloviny třicátých let přináší problém ztráty identity, nejistotu a vyřazení ze společnosti, protože na rozdíl od židů žijících v jiných zemích Evropy bylo toto radikální chování v Itálii naprostým nezvykem.

5.2 Židé v Bassaniho tvorbě

V Bassaniho díle můžeme pozorovat, jak se sám autor cítil v židovské i *gójské* společnosti a jaký vliv na něj osobně měla válka a s ní přicházející změny. V prvních třech zde uvedených románech je protagonista i vypravěčem. Ich-forma tak umocňuje svázání hlavního hrdiny s autorem. Můžeme pozorovat mnoho shod mezi Bassaním a mladými studenty ze *Zlatých brejliček*, *Zahrady Finzi-Continiů* i *Za dveřmi*. Protagonisté pochází z liberálnější židovské rodiny, i oni mají dva sourozence, bratra a mladší sestru. I vztah k otci, který se u protagonistů mění v době, kdy do ferrarské společnosti začínají pronikat rasistické tendence, zrcadlí pocity Bassaniho, aktivního antifašisty, vůči jeho otci, který byl fašistou od počátků.²¹ Spojitost vidíme i ve studiích na univerzitě v Bologni. Bassani ovšem nepotvrdil, že by protagonista a sám autor byli identičtí,²² ale podobnost mezi nimi je nepopíratelná. Ani jeden z hrdinů nežije striktně ortodoxním způsobem života v uzavřené židovské společnosti. Jejich kontakt s okolním světem je ale poněkud omezený. Ať se jedná o konfrontaci s *gójskými* spolužáky v *Za dveřmi* nebo s židovskými přáteli a dávnou láskou z dětství v *Zahradě Finzi-Continiů*, problém nezařazenosti a odcizení, kterému nejsou schopni protagonisté čelit, je stále stejný.²³

Tyto romány se odehrávají v předválečném období či během války. Jasně zde můžeme sledovat změny, kterými v té době prošla společnost a následně tak na ni zareagovali i hlavní hrdinové. Nestaví se ovšem k problému čelem, ale utíkají, nebo hledají chybu sami v sobě. Jejich pohled se mění i na nejbližší okolí.

Od předchozích románů se odlišuje *Volavka*. Odehrává se v poválečné Itálii a autor zde zvolil *er*-formu. Nejedná se již o mladého židovského studenta, který se vyrovnává

²¹ (Gaeta, 2004) s. 156

²² (Gaeta, 2004) s. 56-57

²³ [...] téma cizince, jímž se stává ten, kdo nedokáže svou vlastní identitu přijmout, nebo si ji nechá odejmout, je vlastně jediným, trvalým a základním Bassaniho tématem. (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994), s. 105, doslov Z. Frýborta, s. 105

s problémy ve studiu, první láskou a konflikty mezi spolužáky. Zde je protagonistou dospělý muž, manžel a otec malé dívky. Jeho pocit nezařazenosti ovšem není o nic slabší než u předchozích postav Bassaniho románu, ba naopak. Jako jediný protagonista židovského původu v těchto dílech končí svůj boj se společností, světem a se sebou samým sebevraždou.

Je třeba říci, že ač jsou tyto postavy vykořeněné a hledají sami sebe a své místo ve společnosti, rozhodně to není determinováno jen jejich židovským původem. Všichni mají přátele, známé a někteří i manželku, jako například Edgardo z *Volavky*, mezi katolíky. Naopak se setkáváme i s postavami, které židovského původu nejsou, a přesto trpí stejným pocitem odcizení. Tak je tomu u doktora Fadigatiho ze *Zlatých brejliček*.

Bassani nám tak ukazuje protagonisty s výraznými existenciálními problémy, nikoli ale uzavřené v židovské komunitě hovořící jiným jazykem, jako tomu bývalo ve střední a východní Evropě. Mladí vypravěči z prvních tří románů pochází z židovské rodiny, která ač rozhodně svůj původ nezapírá, je více než asimilovaná. V následujících kapitolách si toto splynutí s ferrarským prostředím ukážeme na různých příkladech, ať už jde o použití italštiny či dialektu místo jidiš a hebrejštiny, nepřilíš pravidelné docházení do synagogy nebo srovnávání své „*gójskosti*“ s rodinou Finzi-Continiů.

Můžeme tedy shrnout, že oproti mnoha světovým autorům židovského původu, mezi které můžeme zařadit například Chaima Potoka a Isaaca Bashevisa Singera, se Bassani nezabývá primárně popisy židovských tradic a svátků či jinakostí židů. Jeho hrdinové jsou zkrátka ztraceni sami v sobě a ve světě, ve kterém žijí, stanou se *outsidery*, často ale kvůli svému vlastnímu přístupu ke světu a své pasivitě.

Jako jediný v italské literatuře se také oprostil od téma *šoa* tak, jak ho známe z naší literatury. Mnoho autorů židovského původu se po válce upnulo na předání své zkušenosti z koncentračního tábora čtenářům a literaturu tak zaplnily dokumentární popisy hrůz, kterých se nacisté dopouštěli. I v italské literatuře se toto téma objevuje. Jedním z nejnámějšších autorů tohoto žánru je Primo Levi, který ve svých dílech mimo jiné popsal svou zkušenost z koncentračního tábora a pak i návrat zpět do Itálie. Sám Bassani koncentračním táborem neprošel, zažil ovšem diskriminaci na univerzitě a proměny společnosti a původní fašistické ideologie pod vlivem nacismu. A to se výrazně promítlo do jeho autobiografických děl.

5.2.1 Typ Bassaniho ferrarského Žida

V této kapitole bych ráda rozvedla podrobněji židovskou komunitu ve Ferraře tak, jak nám ji autor představuje prostřednictvím vypravěče, jeho rodiny a jeho přátel. Jak již bylo zmíněno, tato komunita byla velmi asimilovanou a hrála poměrně velkou roli ve společenském životě města. Není tedy možné bavit se jen o židovské nebo jen o ferrarské společnosti, jak Bassani sám zmiňuje ve *Zlatých brejličkách*. „«Oh, no», dissì. «Sarebbe come dire: può un italiano, un cittadino italiano, ammettere di essere un ebreo, e soltanto un ebreo?»“²⁴ Toto přizpůsobení se italskému prostředí se dá pozorovat jak na úrovni sociální, tak lingvistické.

5.2.2 Vypravěč a Finzi-Continiové

Rozdíly mezi židy byly zmíněny již v úvodní kapitole. Bassani se tohoto tématu dotkl ve své neslavnější knize *Zahrada Finzi-Continiů*, kde se opakovaně střetávají různé světy bohatých Finzi-Continiů a vypravěčovy rodiny. Při svém prvním setkání s Micòl se protagonista cítí tak vzdálen a podřazen své známé, že se prohlásí za skoro-*góje*, tedy člena většinové společnosti.

Ma mi prendeva in giro, era chiaro, e un poco anche mi disprezzava. Dopo tutto era abbastanza normale che un guaio del genere fosse capitato a un tipo come me, venuto al mondo da gente così comune, talmente «assimilata»: a un quasi-*goi*, insomma. Che diritto avevo di far tante storie?²⁵

Možná právě toto podřazení vyvolané postavením Finzi-Continiů a jejich okázalým bohatstvím vyvolávalo v rodině pocit větší „normálnosti“, tedy většího splynutí s křesťanskou společností. „Non mi ci volle altro perché mi sentissi prendere da quel

²⁴ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010), s. 263 („«To snad ne», řekl jsem. «Bylo by to totéž jako ptát se, jestli Ital, italský občan, si může přiznat, že je jenom žid, a nic než žid. »“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994), s. 90

²⁵ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010), s. 314-315, („Ale dělala si ze mě očividně legraci a taky mnou trochu pohrdala. No co, bylo v podstatě dost normální, že se něco podobného stalo mně, synu z rodiny tak obyčejné, tak 'asimilované': skoro – *gójovi*. Jaké jsem měl právo si z toho něco dělat?“), (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971), s. 40

medesimo acre impulso che spingeva mio padre ad apparire nei confronti dei Finzi-Contini molto più grossolano e «assimilato» di quanto non fosse.²⁶

Ovšem i ve *Zlatých brejličkách* je patrné, že rodina byla „gójštější“, tedy že nedodržovala všechna židovská příkázání. To dokazuje například fakt, že otec hlavního protagonisty přijede do Riccione na dovolenou v sobotu, tedy v den, kdy by ortodoxní žid rozhodně žádný dopravní prostředek nepoužil. „[...] mio padre capitò a Riccione soltanto il 25 mattina, un sabato: ancora più tardi del preventivato, e ovviamente ignaro di tutto.“²⁷

I přes tyto rozdíly se ovšem stále jedná o členy jedné komunity, židovské a ferrarské. To bylo prvotním pojítkem mezi vypravěčem a sourozenci Finzi-Continiovými ve školních letech. Micòl a Alberto studovali doma, do školy chodili jen skládat závěrečné zkoušky. Při této příležitosti se tak autor zmiňuje o výměně pohledů mezi protagonisty, svědčící o určitém kolektivním vědomí spjatosti.

Si capisce: in primo luogo eravamo ebrei, e ciò in ogni caso sarebbe stato più che sufficiente. Tra noi poteva in pratica non essere successo mai nulla, nemmeno il poco che derivava dall'aver scambiato di tempo in tempo qualche parola. Ma la circostanza che fossimo quelli che eravamo, che almeno due volte all'anno, a Pasqua e a *Kippùr*, ci presentassimo coi nostri rispettivi genitori e parenti stretti davanti a un certo portone di via Mazzini [...] a noi ragazzi non sarebbe occorso niente di più perché ritrovandoci altrove, e soprattutto in presenza di estranei, passasse subito nei nostri occhi l'ombra o il riso di una certa speciale complicità e connivenza.²⁸

Nemluví však jen o židovství, ale o místní, tedy ferrarské židovské komunitě, jakožto o skupině se svými specifiky, o kterých jsem se již zmínila. O ostatních židech, kteří nechodili do stejné synagogy, tedy nebyli původem z města, se pak hovoří jako

²⁶ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010), s. 385 („Nic víc jsem nepotřeboval, aby se ve mně probudila náhle táž chuť, která ponoukala mého otce, aby se před Finzi-Continiovými udělal obhroublejším a gójštějším, než skutečně byl.“), (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971), s. 103

²⁷ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010), s. 225 („[...] můj otec do Riccione dorazil teprve 25. srpna dopoledne, byla to sobota; dokonce ještě o něco později, než původně předpokládal, a pochopitelně neměl o ničem zdání.“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994), s. 48

²⁸ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010), s. 302 („Je to jasné: předně, byli jsme židé, a to by samo o sobě v každém případě bylo víc než dostačující. Vysvětlím to: nemuseli jsme mít nic společného, ani to, co vyplývalo z toho, že jsme občas prohodili pár slov. Ale okolnost, že jsme byli to, co jsme byli, a že jsme se aspoň dvakrát do roka, na Velikonoce a na *kipùr*, se svými rodiči a nejbližšími příbuznými objevili před týmiž vraty ve via Mazzini [...] nám, dětem, to úplně stačilo, aby se nám, až se sejdeme jinde, objevil v očích stín nebo úsměv jakési zvláštní spoluviny a tiché komplicity.“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971), s. 29

o „*gójských negrech*“. Ti, kdo pocházejí z ferrarské Obce, jsou tak, můžeme říci, přes všechny rozdíly výše popsané, stále lepší společností.

No, no, soltanto noi, nati e cresciuti *intra muros*, potevamo sapere, comprendere davvero queste cose: sottilissime, irrelevanti, ma non per ciò meno reali. Gli altri, tutti gli altri, e in primo luogo i miei molto amati compagni quotidiani di studio e di giochi, inutile pensare di erudirli in una materia talmente privata. Povere anime! A questo proposito, non erano da considerarsi che degli esseri semplici e rozzi condannati a vita in fondo a irremeabili abissi di ignoranza, ovvero – come diceva perfino mio padre, sogghignando
benigno - dei «*negri goim*».²⁹

Zde tedy vidíme konkrétně vyprávěčův, a samozřejmě i Bassaniho, svět. V tomto uzavřeném mikrokosmu města Ferrary se vyčleňuje užší společnost židovské komunity, jejíž členové sice nemusí mít nic společného, mohou si být velmi vzdálení, ale vždy je bude spojovat fakt, že vyrostli, jak říká sám autor, „mezi zdmi“.

5.2.3 Volby jazyka

Jedním ze znaků uzavřených komunit evropských židů byl i jejich specifický jazyk, odlišný od oficiálního jazyka dané země. Proto bychom za jeden z významných znaků asimilace italských židů měli považovat nejen běžný úzus italštiny mezi členy Obce, ale především používání dialektu. To dokládá i Bassani ve svých dílech. Místo spontánních projevů v jidiš se tedy dočkáme dialektu, v italské literatuře používaném stále více k odlišování společenských vrstev či k podtržení přirozenosti projevu. Proto bych i zde považovala v některých případech tuto jazykovou volbu za zdůraznění spontánnosti, která svědčí o tom, že vypravěč běžně používá dialekt jako svůj rodný jazyk. „*Va' là, patàca! , borbottai alla romagnola, già deciso a rimanere.*“³⁰

²⁹ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 304 („Ne, ne, jenom my, co jsme se narodili a vyrostli *intra muros* , abych tak řekl, jsme mohli vědět, doopravdy chápat tyhle věci: maličkosti, prakticky snad bezvýznamné, ale pro to o nic máň reálné. Ostatní, všichni ostatní, nevyjímaje z toho ani spolužáky, přátele z dětství, se kterými jsme si hráli, které jsme měli rádi nepoměrně víc [alespoň já], bylo zbytečné si myslet, že pochopí záležitost tak soukromou. Ubožáci! V tomhle ohledu nebylo možné je považovat za něco jiného než za prostoduché, hrubé bytosti na doživotí odsouzené žít na dně nekonečné propasti nevědomosti, nebo – jak říkával dokonce můj otec, vlídně se ušklíbaje – za «gójské negry».“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s 30-31

³⁰ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 239 („Trhni si nohou! Řekl jsem si po romaňsku, už rozhodnut, že nikam nepůjdu.“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 62

Nejen protagonista *Zlatých brejliček* používá dialekt. Můžeme se s ním setkat i u Micòl, dívky z uzavřenější židovské rodiny, která se vymezovala vůči ostatním v mnoha ohledech. Autor sice poukazuje na fakt, že Micòl používala dialekt jen při rozhovorech s určitými osobami, v jistých pasážích je ale patrné, že dívka touto osobnějším variantou označuje i to, k čemu má určité sentimentální pouto.

Per gli alberi da frutta, ai quali era riservata una larga fascia di terreno al riparo dai venti del nord ed esposta al sole immediatamente a ridosso della Mura degli Angeli, Micòl nutriva un affetto molto simile – avevo notato – a quello che mostrava nei riguardi di Perotti e di tutti i membri della sua famiglia. Me ne parlava, di quelle umili piante domestiche, con la stessa bonarietà, con la stessa pazienza, e tirando molto spesso fuori il dialetto, da lei adoperato soltanto trattando con Perotti, appunto, o con Titta e Bepi, quando ci accadeva di incontrarli e ci fermavamo a scambiare qualche frase.³¹

V téže kapitole je také zmíněno, že pro některá slova Micòl italštinu nepoužívala vůbec. „Così le mele erano «*i pum*», i fichi «*i figh*», le albicocche «*il mughagh*», le pesche «*il pèrsagh*». Non c'era che il dialetto per parlare di queste cose.“³²

Dialekt se objevuje i v knize *Volavka*. Zde se ovšem jedná spíše o rozlišení společenského postavení, či rozdíl města a vesnice. Protagonista Edgardo mluví spisovnou italštinou, ale vesničané, které potkává během své cesty na lov, a jeho služebnictvo hovoří téměř výhradně dialektem.

«Chi è questo Wiliam?», domandò.

«*Al mari dl'Irma*», rispose Romeo, asciutto, chinando sotto la luce il capo argenteo.

³¹ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 362 („K ovocným stromům pak, kterým byl vyhrazen široký pruh země přímo pod Andělskými hradbami, chráněny před severními větry a vystavený slunci, Micòl cítila náklonnost hodně podobnou – zpozoroval jsem – té, kterou cítila k Perottimu a ostatním členům rodiny. Mluvila o nich, o těch pokorných domácích rostlinách, se stejnou dobromyslností, se stejnou trpělivostí, vytahujíc často dialekt, ten dialekt, kterého používala u lidí jen, když vyjednávala právě s Perottim nebo Tittou a Bepim, stalo-li se, že jsme je potkali a zastavili jsme se, abychom s nimi prohodili pár slov.“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 81

³² (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 362 („A tak jablka byla «*i pum*», fíky «*i figh*», meruňky «*il mughagh*», broskve «*i pezsagh*». Pro tato slova neznala nic jiného než dialekt.“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 82

Per un attimo non capì: come se la memoria, a difesa della sua tranquillità, non volesse servirgli.

Ma subito ricordò.

Sicuro – si disse -. Il marito dell'Irma, la figlia. Come aveva fatto a dimenticarsene?³³

Mimo dialekt se v *Zahradě Finzi-Continiů* naráží také na hebrejštinu,³⁴ jazyk v té době v Evropě sice příliš nepoužívaný k běžnému rozhovoru, ale hebrejská slova jistě každá židovská rodina v řeči prohodí. V tomto románů však vyprávěč sám odhaluje rozdíly ve výrazech používaných u něj doma a u Finzi-Continiů.

Badasse a stare «*callada*», cioè zitta. C'era il «*musafir*».

Accostai le labbra all'orecchio di Micòl.

«Fino a *callada* ci arrivo. Ma *musafir* cos'è che significa?»

«Ospite», sussurò lei di rimando. «*Goi*, però.»³⁵

Omezená slovní zásoba vypravěčovy hebrejštiny je již dříve vysvětlena zmínkou o tom, že jeho otec uměl v tomto jazyce v podstatě jen pár základních slov. Protagonista tak rozhodně nebyl zvyklý na jisté výrazy, které se v jiných židovských rodinách používaly. „Sopra le nostre teste mio padre, che dell'ebraico non conosceva più d'una

³³ (Bassani, *L'airone*, 2010) s. 636 («Kdo je ten Wiliam?», zeptal se. «*Staré od Irmy*», odpověděl Romeo suše a sklopil pod světlem stříbrnou hlaveň zbraně. Chvilí nechápal: jako by mu paměť, pro jeho klid, nechtěla fungovat. Ale hned si vzpomněl. Jistě – řekl si -. Manžel Irmy, jeho dcery. Jak na ni mohl zapomenout?)

³⁴ Biblická hebrejštiny v ortodoxních rodinách sloužila, a stále slouží, striktně jen k modlení. V liberálnějších kruzích se některé výrazy používají i v běžné mluvě. Vznik moderní hebrejštiny, ivrit, je spojen se sionismem a snahou vytvořit jednotný jazyk pro nově se vytvářející stát, do kterého přicházeli židé z různých koutů světa. Ivrit tak čerpá z biblické hebrejštiny, která by měla být teoreticky známa židovskému obyvatelstvu jak v Evropě, tak Americe. Ztráta úzu hebrejštiny v židovské rodině tak svědčí o výrazné asimilaci.

³⁵ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010), s. 353 („Řekl jí, aby už byla *kajáda*, to znamená zticha. Nevidí, že je tady *musafir*? Naklonil jsem se k Micòl. «My říkáme *sadók* místo *kajáda*. Ale co znamená *musafir*?» «Host», zašeptala. «Ale gój.»“ (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971), s. 73

ventina di vocaboli, i soliti della conversazione familiare – e d'altronde non si sarebbe mai piegato -, taceva.“³⁶

I zde tedy vidíme na volbě jazyka, že protagonistova rodina, především otec, byla *gójštější* a asimilovanější. Hebrejščina, ač nebyvala jazykem běžné mluvy v domácnosti, ale nástrojem k modlení, byla, a stále je, součástí slovní zásoby *judím*. Otec sice v románech dialektem nemluví, ale je jasné, že k italštině, a pravděpodobně i k dialektu, má mnohem blíže.

5.3 Hledání vlastní identity a problém existence

Bassaniho postavy trpí v podstatě všechny stejným pocitem neúplnosti a vyřazení. Mladí židovští vypravěči jsou si nejisti sami sebou a stačí sebemenší tlak někoho či něčeho zvenčí, aby se nejistota proměnila v nenávist, až agresi vůči okolí. Doktor Fadigati se naopak snaží vyrovnat se svou odlišností a sám se společnosti nestraní, psychický tlak ovšem neunes a sám si vezme život. První tři autorovy novely se odehrávají v předválečném období a během války, a proto zde vidíme jasnou změnu, kterou si protagonisté prošli. V posledním románu, *Volavka*, Bassani zasadil děj do poválečné Itálie. Není tedy divu, že se nám postava příběhu představuje již uzavřená a pesimistická a takovou i zůstává.

Bassani nám zde představuje židovského pětáctyřicetiletého advokáta, který se při pohledu na kořist lovu rozhodne ukončit svůj život. Od začátku knihy je však jasné, že se Edgardo, hlavní hrdina, potýká s mnoha problémy. Jeho vztah k lidem, zvířatům, životu, ale i jemu samému je komplikovaný. Rozhodne se sice ukončit svůj život během chvíle, kdy se dívá na ulovené ptáky ležící před ním, čtenář ale tímto rozhodnutím příliš překvapený není. Autor po celou dobu vyprávění poukazuje na Edgardovy nelehké rodinné vztahy, na jeho vnímání skutečnosti a na změny, kterými po dobu války prošel. Jako mnoho židů té doby trpí pocitem viny. Klade si otázku, proč právě on přežil. Jako přeživší má pocit otevřeného účtu se smrtí, který se nakonec rozhodne vyrovnat sám.³⁷

Již na začátku příběhu vidíme, že i pohled na vlastní tvář v zrcadle ho znepokojuje. „Quel viso era il suo; e tuttavia lui stava lì, a fissarlo, come se fosse di un altro, come se

³⁶ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 307 („Nad našimi hlavami mlčel můj otec, který z hebrejštiny neuměl víc než asi dvacet slov běžně používaných v rodinné konverzaci, a stejně by se nebyl nikdy sklonil.“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 34

³⁷ (Frandini, 2004) s. 51-52

neanche il proprio viso gli appartenesse.³⁸ Nejistota nad sebou samým a nad tím, kdo vlastně je, se projevuje i ve vztahu k veškerému okolí. Se svou ženou, árijskou katoličkou, prochází již dlouhou dobu manželskou krizí. Nesdílí společné lože, téměř spolu nekomunikují a navzájem se stále více vzdalují. „Quest'ultima prospettiva lo riempì improvvisamente di una sorta di spavento. Confidarsi con la Nives! E per dirle che cosa, poi?“³⁹ Edgardo tak přirozeně přemýšlel i nad rozvodem. Ten však viděl jako krajní řešení, ne ovšem kvůli jeho vztahu k ženě, ale spíše z praktických a finančních důvodů. Nakonec pomyslí i na svou dceru, kvůli které by měl ustoupit od rozvodu a udržet kompletní rodinu, ale malá Rory mu přijde na mysl až po nepříjemnostech, které by jejich odloučení doprovázely. „Separarsi si faceva presto a dirlo. Ma, in pratica, come ci si sarebbe potuti arrivare, a una separazione? Quanto sarebbe venuta a costare in avvocati? [...] Ma a parte questo, e la Rory?“⁴⁰

Výraznější problém než manželské neshody, poměrně obvyklé v mnoha domácnostech, představuje jeho vztah k dětem. Otec malé Rory nemá poněkud odtažitý vztah jen k cizím dětem, ale i k vlastní dceři.

I bambini piccoli in genere non gli piacevano. Lo imbarazzavano, lo intimidavano. Davanti alla stessa Rory (gli era accaduto anche stamattina presto, quando era entrato un momento in camera da lei), la gola spesso gli si chiudeva, gli sembrava quasi di soffocare.⁴¹

Mimo jeho nejbližší rodiny neměl příliš kladný vztah ani s bratrancem, Ulderikem, který se též oženil s katoličkou, ale později také konvertoval a založil početnou rodinu, kterou Edgardo do posledního dne svého života v podstatě neznal. Jejich osudy jsou si relativně podobné, ale i tak jsou si bratřenci velmi vzdáleni. Edgardo se rozhodne navštívit Ulderika a jeho rodinu během cesty na lov, ale i toto setkání je pro něj spíše tíživé.

³⁸ (Bassani, L'airone, 2010) s. 621 (Ta tvář byla jeho; i přesto tam stál, díval se na ni, jako by byla někoho jiného, jako by ani jeho vlastní tvář mu nepatřila.)

³⁹ (Bassani, L'airone, 2010) s. 630 (Tato poslední vyhlídka ho náhle naplnila určitou hrůzou. Svěřit se Nives! A potom, co jí říct?)

⁴⁰ (Bassani, L'airone, 2010) s. 631 (Bylo ještě brzy na to, aby se mluvilo o rozvodu. Ale jak by skutečně mohlo dojít k rozvodu? Kolik by to stálo jen na právnících? [...] A mimo to, a co Rory?)

⁴¹ (Bassani, L'airone, 2010) s. 660 (Malé děti obecně neměl příliš rád. Uváděly ho do rozpaků, styděl se před nimi. Dokonce i před Rory (stalo se to i dnes brzy ráno, když vstoupil na chvíli k ní do pokoje), často se mu svíralo hrdlo, měl pocit jako by se skoro až dusil.)

Ještě lépe než na vztahu k lidem můžeme pozorovat Edgardovo odcizení se světu ve vztahu k věcem. Mezilidské vztahy jsou vždy ovlivněné oboustranným chováním a rodinné problémy jsou bohužel zcela běžné. Protagonistovo vnímání věcí se ale rozhodně standardním nazvat nedá. Jak již bylo zmíněno, i jeho tvář mu připadala cizí, proto není divu, že ho ovládal pocit, jako by žil v určité bublině, která ho odděluje od okolního světa, brání v kontaktu s okolím. Cítil se tak oddělen od všeho, co ho obklopuje. „Ancora una volta era come se fra lui e le cose che vedeva si levasse una specie di sottile e trasparente lastra di vetro. Le cose tutte di là; e lui, di qua, a guardarle ad una ad una e a meravigliarsene.“⁴²

Kromě konfrontace s blízkými a okolním světem vůbec, zmiňuje autor i Edgardovo nahlížení na život jako takový, na existenci a smysl bytí. Protagonistovo těžké vyrovnávání se se sebou samým, narušení jeho vztahu k okolí se projevují ztrátou smyslu života. V jiných Bassaniho dílech můžeme pozorovat určitý zlomový bod, kdy se hlavní hrdina následkem určité události výrazně změní a reaguje na své okolí odlišně. V románu *Volavka* můžeme tuto změnu sice pozorovat po lovu, kdy Edgardo vidí klid již mrtvé kořisti, ale jeho pohled na svět se nemění. Jen dochází k východisku ze své tíživé situace, nachází klid, který vidí u ptactva, ve své smrti. V tuto chvíli se tedy více zaměřuje na to, co přijde po smrti, k čemu člověk dochází, a osobně v tom nalézá své vysvobození.⁴³ „Per la prima volta, forse, da quando era al mondo, gli capitava di pensare ai morti senza paura. Soltanto loro, i morti, contavano per qualche cosa, esistevano veramente.“⁴⁴ Dříve se naopak jeho otázky týkaly života a jeho smyslu. Rozhodně se nejedná o optimističtější úvahy, jen se zaměřují na život teď a tady, ovšem bez jakékoli pozitivní odpovědi. „Bastava guardare le faccende della vita da una certa distanza per concludere che valevano tutte quante per quello che valevano, e cioè niente, o quasi.“⁴⁵

⁴² (Bassani, *L'airone*, 2010) s. 627 (Ještě jednou to bylo jako by se mezi ním a věcmi, které viděl, zvedalo něco jako tenká, průhledná, skleněná deska. Všechny ty věci tam; a on tady, dívá se na ně, na jednu po druhé a žasne.)

⁴³ (Varanini, 1975) s. 74

⁴⁴ (Bassani, *L'airone*, 2010) s. 736 (Snad poprvé, co je na tomto světě, přemýšlel nad mrtvými beze strachu. Jen oni, zesnulí, za něco stáli, opravdu existovali.)

⁴⁵ (Bassani, *L'airone*, 2010), s. 726 (Stačilo se dívat na životní události s určitým odstupem, aby se došlo k závěru, že stály všechny za to, co stály, a to je nic, nebo skoro nic.)

6. Židé a fašismus

6.1 Fašismus

6.1.1 Počátky fašismu a jeho vztah k židům

Po první světové válce procházela zadlužená Itálie krizí, jež vyvolávala masové stávky v různých odvětvích. Italská ekonomika upadala a nezaměstnanost rostla, což provokovalo stále větší neklid. Tato situace byla dobrou půdou pro prosazení nového energického vůdce.⁴⁶ Tím se stal Benito Mussolini, který po odchodu ze Socialistické strany založil roku 1919 fašistické hnutí. To ve svých počátcích bylo značně nesourodé. Jednalo se spíše o individuální názory a směry, které se pojily do jednoho oficiálního hnutí. Totéž platí i o názorech na židovskou otázku. V současnosti se čím dál častěji objevuje tendence spojovat fašistickou ideologii s nacistickou, je tedy třeba zdůraznit, že fašismus ve svých počátcích rozhodně antisemitický nebyl.⁴⁷

Postupně však začalo fašistické hnutí nabírat na síle, připojovalo se stále více příznivců a nakonec si hnutí získalo i církve. Mussolini vsadil na demagogickou kampaň, ve které sliboval občanům půdu a konfiskaci válečných zisků. Výrazně také apeloval na vlastenectví, které později vyzdvihoval, když bylo nutné zavést rasové zákony. V roce 1920 zaznamenalo hnutí první významnější úspěchy, které vyvrcholily v říjnu 1922 státním převratem, pochodem na Řím. Mussolini byl pověřen sestavením nové vlády a definitivně se tak dostala k moci jeho diktatura.

Ve svých počátcích fašismus získal mnoho příznivců i z řad italských židů, kteří hnutí finančně podporovali. Mussolini sám s židy běžně spolupracoval a nacistický antisemitismus odsuzoval. Jak již bylo řečeno v předchozích kapitolách, v Itálii rasismus neměl žádnou historii. Jednalo se o zemi relativně homogenní, která se nepotýkala s tak různorodými národnostními vlivy jako Německo.⁴⁸ Tomuto pozitivnímu přístupu napomáhali i sami italské židé. Mnoho z nich se cítilo spíše Italy než Izraelity, to potvrzuje i nárůst konverzí začátkem 20. století a asimilace židovského obyvatelstva neboli „poitalšování“.⁴⁹ Mluvíme-li tedy o projevech antisemitismu v Itálii dvacátých let, mluvíme v podstatě o individuálních projevech či o konkrétní skupině, která ovšem s původní fašistickou ideologií nemá nic společného.

⁴⁶ (Procacci, 1997) s. 334

⁴⁷ (Felice, 2005) s. 65-66

⁴⁸ (Felice, 2005) s. 28

⁴⁹ italianizzare – (Felice, 2005) s. 18

6.1.2 Fašismus u moci a rasové zákony v Itálii

Fašismus se začal výrazně měnit již ve dvacátých letech minulého století. Od roku 1925 byla potlačena svoboda tisku, jak noviny, tak radiokomunikace byly kontrolovány režimem a jeho odpůrci byli stíháni. V této době se stále ještě neprojevovaly antisemitské tendence. Mussolini udržoval s Hitlerem spíše vlažné vztahy a zajímal se primárně o vlastní zemi. Když zasáhla hospodářská krize, rozhodl se Duce zaměřit na zahraniční politiku konkrétně na dobytí Etiopie. To byl ovšem i zlomový bod v jeho přístupu k židovskému obyvatelstvu.⁵⁰ Mussolini se náhle začal obávat židovského odboje, síly antifašismu a boje proti režimu i jemu samotnému. V této době sílily ataky na židovské obyvatelstvo i v tisku, probíhaly protižidovské manifestace na různých územích Itálie, včetně Ferrary.⁵¹ Fašismus se začal čím dál více sblížovat s nacistickým Německem, z čehož vyplynula i potřeba určitého sjednocení režimů. Mussolini tak jako určitou zálohu Hitlerovi vyhlásil roku 1938 v Itálii antisemitské zákony, které omezovaly a diskriminovaly židovské obyvatelstvo v mnoha směrech. Židé nesměli například studovat na státních školách, zaměstnávat árijské služebnictvo, uzavírat sňatky s katolíky a publikovat v tisku. Rasové zákony se sice inspirovaly Norimberskými zákony, rozdíl mezi fašistickým a nacistickým rasismem ale stále zcela nezmizel. Pro Mussoliniho bylo především podstatné vzbudit v Italech pocit nadřazenosti a bojovnost kolonizátorů, aby tak mohl zrealizovat své plány.

Postupně se tak během druhé poloviny třicátých let v Itálii začal šířit antisemitismus, který by zde ještě nedlouho předtím nikdo neočekával.

6.1.3 Antisemitismus a válka v Itálii

Roku 1940 vstoupila Itálie po boku Německa do války. Tentokrát však země na válku nebyla připravena. Mussolini očekával rychlý konec konfliktu a válečné zisky, které mu mělo zajistit spojení s Německem. Útočné počátky Duceho politiky ale trvaly pouze rok. Po neúspěchu v Řecku a ztrátě Habeše, pouhý rok po vstupu do války, zaujala Itálie politicky a vojensky podřízené postavení. Další neúspěchy završila porážka v Africe, ze které se Itálie již nevzpamatovala. Nutnost zbavit se Mussoliniho vyústila v jeho odvolání roku 1943 a do čela vlády byl postaven maršál Pietro Badoglio.⁵²

⁵⁰ (Felice, 2005) s. 237

⁵¹ (Felice, 2005) s. 210

⁵² (Procacci, 1997) s. 356

Mnozí si od pádu režimu slibovali zlepšení celé situace a židé doufali ve zrušení rasových zákonů. Již v září téhož roku byl Mussolini osvobozen a byla vyhlášena Italská sociální republika se sídlem v Salò. Fakticky tak zde moc převzalo Německo. Naděje italských židů na zlepšení situace se tak brzy rozplynula. Diskriminace občanů „čistě židovského původu“ se stala minulostí. Od roku 1943 se začalo hledat „řešení židovské otázky“ v nacistickém slova smyslu. Rozdíl mezi cizinci ortodoxnějšího původu, asimilovanými italskými židy a dětmi ze smíšených manželství přestaly hrát roli. Zpočátku šlo především o zabavování židovského majetku. Brzy však i z Itálie začaly odjíždět transporty do koncentračních táborů. V letech 1943 – 1945 bylo deportováno 7 495 italských židů.⁵³

V roce 1944 byl dokonce zařízen úřad, který se zabýval výhradně otázkou rasy.⁵⁴ Do jeho čela byl postaven Giovanni Preziosi, antisemita, který nadšeně spolupracoval s Němci. Přes Mussoliniho nesouhlas se tak židovská otázka přesunula od fašistů k německým nacistům právě přes Preziosiho.⁵⁵

Od vyhlášení rasových zákonů prošla italská společnost výraznou změnou. I tak ovšem nebylo lehké vyvolat antisemitismus v tak nerasistické zemi, jakou Itálie byla. Odpor k této politice projevovala především mladší generace. Mnoho přeživších židů tak vděčí za svůj život Italům, kteří jim v posledních měsících války pomáhali se ukrýt před Němci.

Od roku 1944 byla Itálie postupně osvobozována. Až v dubnu roku 1945 byl dopaden Mussolini a v Casertě byla podepsána německá kapitulace. Válka tím v Itálii skončila, cesta italských židů zpět „domů“ byla ovšem dlouhá. Po válce se jich vrátilo 610.

6.2 Odras fašisticko-židovských vztahů v Bassaniho románech

Jak již bylo řečeno v úvodu této kapitoly, mezi držiteli fašistické karty bylo i mnoho židů. To se zrcadlí i v Bassaniho tvorbě, která je výjimečným dokladem toho, že fašismus původně vůbec antisemitský nebyl. Postava otce protagonisty je toho dokonalým příkladem. Nejzřetelněji jsou jeho fašistické tendence a víra v nový režim popisovány ve *Zlatých brejličkách*. O otci se zde mluví jako o vlastenci, Italovi, „prvotním fašistovi“,

⁵³ (Felice, 2005) s. 465

⁵⁴ (Felice, 2005) s. 452

⁵⁵ (Felice, 2005) s. 446

ale také o člověku politicky naivním. Nejedná se však jen o otce, jde spíše o modelovou postavu italského žida jeho doby.

Romantico, patriota, politicamente ingenuo e inesperto come tanti altri ebrei italiani della sua generazione, anche mio padre, tornando dal fronte nel '19, aveva preso la tessera del Fascio. Era stato dunque fascista fin dalla «prima ora», e tale in fondo era rimasto nonostante la sua mitezza e onestà.⁵⁶

Zpočátku tedy mnoho židů fašistické ideje následovalo a stranu i ekonomicky podporovalo.⁵⁷ V těchto dobách málokdo předvídal, že by fašismus mohl přejmout nacistický antisemitismus a vyhlásit protižidovské zákony. Tyto obavy se objevily později, ve chvíli, kdy se Duce sblížil s Hitlerem a v Itálii se tak reálně objevila tato hrozba.

Ma da quando Mussolini, dopo le baruffe dei primi tempi, aveva cominciato a intendersela con Hitler, era diventato inquieto. Non faceva che pensare a un possibile scoppio di antisemitismo anche in Italia; e ogni tanto, pur soffrendone, si lasciava sfuggire qualche amara parola contro il Regime.⁵⁸

V *Zahradě Finzi-Continiů* se autor opět zmiňuje o otci ve spojení s fašismem, ale mluví zde i o ostatních židech z Obce, kteří vstoupili do strany.

Fu nel 1933, l'anno della cosiddetta «infernata del Decennale». Grazie alla «clemenza» del Duce, che d'un tratto, quasi ispirato, aveva deciso di aprire le braccia ad ogni

⁵⁶ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 230 („Můj otec, romanticky založený vlastenec, člověk politicky prostoduchý a nezkušený, jako tolik jiných italských židů jeho generace, vstoupil po návratu z fronty v devatenáctém roce do fašistické strany. Byl vlastně jedním z prvních fašistů a přes veškerou svou mírnost a poctivost jím taky zůstal.“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 53

⁵⁷ „Senza dire poi che nel fascismo militarono sin dai suoi primissimi inizi numerosi ebrei che con la loro stessa presenza erano in un certo senso «pegno» della fedeltà e del patriottismo dei loro correligionari italiani e «freno» ad un affermarsi di un vero antisemitismo. Né – ancora – si deve dimenticare che il fascismo fu aiutato materialmente da numerosi ebrei.“ (Felice, 2005) s. 67 (Nemluvě o tom, že za fašismus bojovalo od úplných začátků mnoho židů, kteří svou přítomností byli určitým způsobem «důkazem» věrnosti a vlastenectví svých italských souvěrců a «brzdou» v uchycení skutečného antisemitismu. Nesmí se – ještě – zapomenout na fakt, že fašismus byl materiálně podporován mnoha židy.)

⁵⁸ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 230 („Zneklidněl, teprve když se Mussolini, po počátečních neshodách, začal přátelit s Hitlerem. Nešlo mu z hlavy, že i v Itálii by mohl zavládnout antisemitismus, a občas mu uniklo, jakkoliv ho to bolelo, pár trpkých slov na adresu režimu.“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 53

«agnostico o avversario di ieri», anche nell'ambito della nostra Comunità il numero degli iscritti al Fascio era potuto salire di colpo al novanta per cento.⁵⁹

Našli se ale samozřejmě i tací, kteří do strany nevstoupili a od nového režimu se jednoznačně distancovali. Příkladem nám může být opět rodina Finzi-Continiů, jejíž členové odmítli přijmout kartu i přes naléhání jiných.

E difatti, avendo cominciato a un certo punto a contare sulle dita quanti di noi, di noi «*judim ferraresi*», fossero ancora rimasti «fuori», ed essendo infine venuto a Ermanno Finzi-Contini, il quale non aveva mai preso la tessera [...]»⁶⁰

Bassani tedy dokládá to, o čem se v dnešní době málo hovoří. Fašismus se ve svých počátcích od nacismu velmi lišil a mnoho židů bylo jeho zastánci. Obavy z antisemitismu a diskriminace přišly výrazně později. Je ovšem pravdou, že mnoho postav v jeho dílech se sice stalo členy strany, ale autor o nich jasně říká, že byli spíše apolitičtí a skutečný zájem o věc neměli. To dokládá nejen postava otce, ale i nežidovští hrdinové. Jedním z nich je například doktor Fadigati, postava románu *Zlaté brejličky*. „[...] provvisto perfino della tessera del Fascio che, sebbene lui si fosse sommestamente dichiarato «apolitico per natura», il Segretario Federale in persona aveva voluto dargli a tutti i costi [...]»⁶¹

6.3 Antisemitismus a diskriminace

Ač byl fašismus původně nerasistický a mnoho židů bylo členy hnutí, později se přece jen antisemitské tendence přicházející z Německa prosadily. Dlouho tomu však mnoho Italů, ani italských Židů, nechtělo věřit a stále se ujišťovali navzájem v tom, že Duce nikdy Hitlerovy myšlenky nepřevzme. U Bassaniho postav se setkáváme jak se

⁵⁹ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 294 („Stalo se to ve třiatřicátém, v roce tak zvaného «náboru Desetiletí». Díky «dobrotivosti» Duceho, který se najednou, jakoby z osvětlení rozhodl otevřít náruč «každému agnostikovi nebo včerejšímu protivníkovi», mohl i v naší Obci počet členů fašistické strany najednou vyrůst na devadesát procent.“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 21-22

⁶⁰ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 294 („A skutečně, když začal jednu chvíli na prstech vypočítávat, kolik z nás, ferrarských *judim*, zůstalo ještě «mimo». A došel k Ermannovi Finzi-Continimu, který si pravda nikdy legitimaci nevzal [...]“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 22

⁶¹ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 193, („[...] měl dokonce legitimaci fašistické strany, a i když se sám tiše označil za «člověka od přirozenosti apolitického», federální tajemník ho chtěl mít ve straně za každou cenu.“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 14

zastánci Mussoliniho, kteří jsou přesvědčeni, že Itálie zůstane věrná svým liberálním názorům a nevyhlásí žádné zákony proti svým židovským sousedům, tak i se skeptiky, kteří připouští myšlenku, že se z jejich domova může brzy stát „nové Německo“ plné mnohých omezení. Do první skupiny patří otec vypravěče, který ač občas projeví jisté obavy, jak jsme viděli již v předchozí podkapitole, stále věří, že k nejhoršímu nedojde. Ve *Zlatých brejličkách* se setká se známým, který ho ujistí, že se rozhodně není čeho obávat, situace v Itálii se nebude moci srovnávat se situací v Německu.

Dopodiché, senza tanti preamboli, aveva affrontato la questione delle ventilate leggi razziali.

«Conservi pure la sua bella calma, Tabet», così si era espresso, «e induca alla tranquillità e alla fiducia, la prego, il maggior numero possibile di suoi correligionari. In Italia, sono autorizzato a garantirglielo, una legislazione sulla razza non sarà mai varata.»⁶²

Otec tomuto prohlášení nadšeně věří. Známy mu dále vysvětluje, že všechny kroky vedené proti židům jsou jen nutností vyžádanou zahraniční politikou, ale rozhodně nejsou reálným nebezpečím. Pro vypravěče v tomto bodě novely ovšem už tato prohlášení nemohou být věrohodná, nebo si možná jen nechce připustit, že by mohla být nějaká naděje, a jeho okolí by takovým tlakům nepodlehlo. Jeho skepse roste a nadšení jeho otce ho jen irituje.

Ve stejné novele Nino, jeden z mladých studentů, uklidňuje právě hlavního hrdinu. Ten se ovšem nenechá uchlácholit, naopak v něm tyto diskuze vyvolávají vzdor, jak se ukáže v následující kapitole. Nino však trvá na svém, tedy že italská mentalita nikdy nebude mít natolik blízko k rasistickým myšlenkám, aby mohlo vzniknout pro židy ve Ferraře nebezpečí. Už proto že se jedná o lidi důležité, kteří hrají v tomto městě podstatnou roli již dlouhá léta.

Era sicuro – continuò – che da noi l'antisemitismo non avrebbe mai potuto assumere le forme gravi, *politiche*, e quindi attecchire. Per convincersi come una netta separazione

⁶² (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 274 („Pak bez okolků začal o otázce ohlášených rasových zákonů. «Jen zachovejte klid jako doposud, pane Tabete,» řekl mu, «a buďte tak hodný a uklidněte co možná nejvíc svých souvěrců, a vraťte jim důvěru. *Jsem zmocněn zaručit se vám, že v Itálii rasový zákon nikdy vydán nebude.»*“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 100

dell'«elemento» ebraico da quello «cosiddetto ariano» fosse nel nostro Paese in pratica irrealizzabile, sarebbe bastato semplicemente pensare a Ferrara, una città che «sotto il profilo sociale» poteva dirsi piuttosto tipica. Gli «israeliti», a Ferrara, appartenevano tutti, o quasi tutti, alla borghesia cittadina, di cui anzi costituivano in un certo senso il nerbo, la spina dorsale. Il fatto medesimo che la maggior parte di essi fossero stati fascisti [...]»⁶³

Zde autor znovu podtrhuje asimilaci ferrarských a obecně italských židů a také fakt, že mnozí z nich byli fašisty. Nicméně i přes veškeré původní tendence fašismu a přes ujišťování ferraňanů, že se režim nikdy k diskriminaci neuchýlí, se přece jen německý vliv začal prosazovat. I tak ale mnozí nezapomínali na odlišné začátky nacismu a fašismu a mezi Hitlerem a Mussolinim viděli rozdíl. Duce tak pro ně zůstával spíše někým, kdo se musel podřítit zahraniční politice, aby tak udržel své postavení a zajistil určitou pozici své zemi, ale ve skutečnosti tyto tendence neschvaloval. Bassani ponechal stejné názory i otci vypravěče *Zahrady Finzi-Continiů*. Zde se již hovoří o konkrétních omezeních pro židy a jasné diskriminaci, ne tedy o hypotézách, ale již o realitě. I přesto však otec, tak jako postava ze *Zlatých brejliček*, stále svým způsobem Mussoliniho obhajuje.

In futuro, «fermi restando il divieto dei matrimoni misti, l'esclusione di ogni giovane, riconosciuto come appartenente alla razza ebraica, da tutte le scuole statali di qualsivoglia ordine e grado», nonché la dispensa, per gli stessi, dall'obbligo «altamente onorifico» del servizio militare, noi «giudei» non avremmo potuto inserire necrologi nei quotidiani, figurare nel libro dei telefoni, tenere domestiche di razza ariana, frequentare «circoli ricreativi» di nessun genere. Eppure, nonostante ciò... [...] «Però devi ammetterlo. Hitler è un pazzo sanguinario, mentre Mussolini sarà quello che sarà, machiavellico e voltagabbana fin che vuoi, ma...»⁶⁴

⁶³ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 257 („U nás, pokračoval, nebude antisemitismus nikdy moci nabýt závažných, «politických» poloh, a tudíž ani zapustit kořeny. Oddělit zcela jasně židovský «živl» od živlu takzvaně árijského, je v naší zemi něco naprosto neuskutečnitelného, stačí se přece podívat na Ferraru, město, které je nyní «sociálním profilem» pro Itálii typické. Skoro všichni «izraelité» ve Ferraře patří k městské elitě v jistém ohledu vlastně tvoří její páteř. Už jen sám fakt, že většina z nich je fašisty [...]») (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 82

⁶⁴ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 327-328 („Do budoucna «zůstává v platnosti zákaz smíšených manželství, vyloučení každého mladého člověka, který je příslušníkem hebrejské rasy, ze všech státních škol všech druhů a stupňů», jako i prominutí «vysoce čestné» povinnosti vojenské služby, my «judeové», nebudeme moci tisknout úmrtní oznámení v denním tisku, být v telefonním seznamu, držet služebnictvo árijské rasy, navštěvovat «rekreační kluby» všeho druhu. Ale přesto přese všechno... [...] «Ale

Protižidovské zákony již tedy existovaly, omezení pro obyvatelstvo hebrejské rasy byla značná, i přesto však v sobě otec našel svým způsobem omluvu pro Duceho. V tomto románu se o diskriminaci mluví již v naprosto konkrétní podobě. Jako příklady můžeme uvést vyřazení z tenisového klubu, čímž se otevřela cesta k setkávání protagonistů na kurtech zahrady. Nejprve byl přerušen tenisový turnaj, jehož účastníkem byl jeden z židovských mladíků, byly rozeslány dopisy, ve kterých bylo oznámeno těm, kteří nebyli „árijské rasy“, že jejich přítomnost v klubu již není žádána, a nakonec, když se přátelé začali scházet v zahradě, bylo zakázáno pořádat turnaje na soukromých kurtech přímo Finzi-Continiům.

Změnu v chování na půdě školy, tak jako sám autor, pocítila i Micòl. Při státní zkoušce nebyla adekvátně ohodnocena kvůli svému původu. I tak jí ovšem bylo umožněno studium dokončit.

La maggioranza propendeva per per la lode, ma ce n'era uno, il professore di tedesco (un nazista della più bell'acqua!), che non voleva sentir ragioni. Era stato quanto mai esplicito, il «degnò messere». Secondo lui, la lode non avrebbe potuto esserle conferita senza provocare un gravissimo scandalo. Ma come! – gridava -. La signorina era ebrea, per giunta non risultava nemmeno discriminata, e si parlava addirittura di lodarla! Ohibò! Di grazia che le fosse stato concesso di laurearsi...⁶⁵

Ač se v této ukázce dostáváme k nepopiratelnému faktu, že se diskriminace v Itálii přece jen objevila, je třeba říci, že Micòl školu dokončila a sama studentka podtrhuje, že ostatní jí při hodnocení nijak nepřitížili. Jediný, kdo byl proti jejímu vyznamenání, byl podle Micòlina vyprávění profesor, kterého sama nazvala nacistou.

I přestože rasismus v Itálii nikdy neměl pevné kořeny a dlouhou dobu se zdálo, že se na této půdě nikdy neprosadí, nakonec nacistické tendence převládly i zde. Bassaniho díla jako málokterá beletrie dokazují, jak se zpočátku fašismus lišil od německého režimu. Jak dlouho se italsí židé k režimu hlásili a jak dlouho se Mussoliniho zastávali. Je zde

musíš to připustit. Hitler je krvežíznivý blázen, zatímco Mussolini bude to, co bude, machiavellista a kam vítr, tam pláště, jestli chceš, ale...»“ (Bassani, Zahrada Finzi-Continiů, 1971) s. 52

⁶⁵ (Bassani, Il giardino dei Finzi-Contini, 2010) s. 427 („Většina jí chtěla dát vyznamenání, ale byl mezi nimi jeden, profesor němčiny (nacistička až na půdu!), který o tom nechtěl ani slyšet. Mluvil naprosto jasně, ctihodný pán. Podle něho by vyznamenání, které jí chtěli dát, vyvolalo určitě ohromný skandál. «Jak to!» křičel. «Slečna je židovka, a kromě toho, že jí ani nediskriminovali, jí chtěli dát ještě vyznamenání! Dost na tom, že mohla dodělat školu...!»“ (Bassani, Zahrada Finzi-Continiů, 1971) s. 141

jasně vidět i přesvědčení italské *gójské* společnosti, že židé jsou její pevnou součástí a že by jejich postavení nemohlo být ničím vyvráceno. Poukazuje ale také na moment změny, kterým si prošel režim, společnost i jednotlivci.

7. Židé a společnost

Již v přechozích kapitolách bylo řečeno, že se italská společnost 30. let minulého století výrazně odlišovala od zbytku Evropy. Nevládl zde antifašismus a jiné rasistické tendence a židé s ostatními Italy měli více než pozitivní vztahy. O tom svědčí i Bassaniho romány, v nichž protagonisté mají mnoho přátel mezi katolíky. Odraží ale především změnu společnosti ve chvíli, kdy Itálie přejímá německé ideje. Můžeme pozorovat, jak se tato změna v politice prolíná v mezilidských vztazích a jak působí na jedince. Bassaniho postavy, které mají obvykle jisté problémy konfrontovat se s realitou a včlenit se do společnosti, se tak ještě více uzavírají.

Gójská společnost oproti tomu je poměrně pozitivní, ve *Zlatých brejličkách* vidíme, jak se většina známých staví ke změnám v režimu. Málokdo věří, že se antisemitismus uchytí v Itálii a své židovské přátele podporuje. Můžeme ovšem pozorovat i názory průměrných lidí, kteří se nechali snadno strhnout tiskem a zkreslenou tváří režimu tak, jak tomu v předválečné době bývalo.

Vzorovou postavou pro většinový dav je postava *Zlatých brejliček* paní Lavezzoli, jež byla zmíněna již v předchozích kapitolách. Na dovolené v Riccione vychvalovala Duceho, jeho skromnost a obyčejné lidské chování a s velkým pochopením schvalovala jeho kroky k přiblížení se německé cestě.

Ascoltavo in silenzio la signora Lavezzoli, la quale, sebbene certo non ignorasse quanto la cosa potesse ferirci, si era messa a discorrere con pretese di «obbiettività» della Germania hitleriana, sostenendo che bisognava finalmente decidersi a riconoscerne «l'innegabile grandezza».⁶⁶

7.1 Být „jiný“

Bassaniho protagonisté často hledají sami sebe. Snaží se zařadit do společnosti, mezi své spolužáky a sousedy, ale cosi jim v tom brání. Obvykle je toto cosi něčím, co sám protagonista ovlivnit nemůže, ať už jde o judaismus, tedy víru či národní příslušnost, nebo o sexuální orientaci, jak je tomu u doktora Fadigatiho ze *Zlatých brejliček*.

⁶⁶ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 236 („Mlčky jsem poslouchal paní Lavezzoliovou, která nepřestávala rádobu «objektivně» hodnotit hitlerovské Německo, třebaže zcela jistě věděla, jak bolestně se nás to dotýká. Tvrdila, že je třeba už jednou uznat jeho «nepopíratelnou velikost».“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 59

V tomto románu je do dvojice *outsiderů* k Fadigatimu postaven mladý židovský student, který je vypravěčem celého příběhu. Oba jsou zpočátku populární ve ferrarské společnosti. Doktorova ordinace je považována za prestižní místo a on sám za váženého člověka. Židovský mladík rozhodně nemá problémy mezi svými vrstevníky a přátele má i v *gójské* společnosti. Osud obou se ale mění, když nad jejich vlastnostmi začnou ve společnosti převažovat jejich biologické či kulturní determinace, tedy vlastnosti jimi samými neovlivnitelné.

U Fadigatiho první zlom nastává v momentě, když se ve společnosti začne proslýchat, že je homosexuál.⁶⁷ Zde ale stále ještě není definitivně vypuzen na její okraj. Během dovolené v Riccione, kde se doktor začne objevovat s mladým studentem Delilierem po jeho boku, začne být považován za zvrhlíka. Zde můžeme pozorovat, jak se kdysi populární člověk stává *outsiderem*. Jeho dříve tak oceňované vlastnosti jako by náhle nehrály roli. Delilieres ovšem i přes jeho nevhodné chování na veřejnosti, hádku s Fadigatim a okradení svého milence, nikdy nebyl viděn tak negativně jako starší doktor.

Oh, quel Deliliers – soggiungeva poi, sempre da tenda a tenda, rivolta in particolare a mia madre: credendo forse d'abbassare la voce in modo tale che i «figlioli» non sarebbero riusciti a udirla, ma in realtà parlando più forte che mai -, quel Deliliers non era in fondo che un ragazzo viziato, un «ragazzaccio» a cui il servizio militare sarebbe a suo tempo tornato utilissimo. Il dottor Fadigati invece no. Un signore della sua condizione, della sua età, non era scusabile in nessun modo.⁶⁸

Pro židovského mladíka přišel společenský pád ve chvíli, kdy na společnost začaly doléhat rasistické tendence pronikající do Itálie z Německa. Nejprve během dovolené slyší své známé hovořit o antisemitismu, když se pak vrátí do Ferrary, sám s přítelem Dinem hovoří o možnosti zavedení protizidovských zákonů v Itálii. I přes spolužákovo ujišťování, že k realizaci rasistických zákonů nedojde, se vypravěč cítí zrazen. *Outsider* se tak stává i z židovského studenta. Nikoli ale stejným způsobem jako z homosexuálního doktora.

⁶⁷ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 194-195, (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 15-16

⁶⁸ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 224 („«Ach ten Deliliers,» řekla směrem k našemu stanu, obracela se především na mou matku, a možná si opravdu myslela, že ztišila hlas natolik, aby jí «děti» nemohly zaslechnout, ve skutečnosti však promluvila ještě hlasitěji než obvykle, «ten Deliliers je nakonec jen zhýčkaný mládenec, «výrostek», kterému by určitě ze všeho nejvíc prospěla vojna. Doktor Fadigati, to je ovšem něco docela jiného. Člověka v jeho společenském postavení a v jeho věku není možné omluvit. [...]»“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 47

Fadigati vnímá velmi citlivě reakce společnosti a snaží se zapojit se do debat s ostatními. Vypravěč se svým spolužákům začne vyhýbat. Vídá se dál jen s Fadigatim a s ním mluví o své jinakosti. Když se ho Dino snaží přesvědčit, že se rasistické zákony nestanou realitou, reaguje podrážděně, s nenávisí vůči nežidům, ze které je cítit strach z možné diskriminace a dalších pogromů.

[...] io sentivo nascere dentro me stesso con indicibile ripugnanza l'antico, atavico odio dell'ebreo nei confronti di tutto ciò che fosse cristiano, cattolico, insomma *goi*. *Goi*, *goim*: che vergogna, che umiliazione, che ribrezzo, a esprimermi così! Eppure ci riuscivo già – mi dicevo -: diventato simile a un qualsiasi ebreo dell'Europa orientale che non fosse mai vissuto fuori dal proprio ghetto. Pensavo anche al nostro, di ghetto, a via Mazzini, a via Vignatagliata, al vicolo-mozzo Torcicoda. In un futuro abbastanza vicino, loro, i *goim*, ci avrebbero costretti a brulicare di nuovo là, per le anguste, tortuose viuzze di quel misero quartiere medioevale da cui in fin dei conti non eravamo venuti fuori che da settanta, ottanta anni.⁶⁹

Můžeme se ale setkat i s odlišností, která ve skutečnosti protagonistům nebrání v začlenění se do společnosti a nijak je negativně nevymezuje. Naopak se může stát tématem ke konverzaci. Stává se zajímavým podnětem a pojítkem mezi dvěma odlišnými světy. Jako příklad můžeme vzít vypravěče románu *Za dveřmi*, který si hledá přátele mezi katolickými spolužáky. Jejich odlišná víra mezi ně ale nestaví zeď. Cattolica se na víru a její tradice svého židovského spolužáka se zájmem vyptává a ten zase fascinovaně pozoruje kostel, ve kterém se oba chlapci zrovna nacházejí.

Ci eravamo messi a discorrere di religioni in generale, ma lui mi chiedeva se era vero che noi «izraeliti» non credevamo nella Madonna, se era vero che secondo noi Gesù Cristo non era figlio di Dio, se era vero che aspettavamo ancora il Messia, se era vero che «in chiesa» noi tenevamo il cappello, eccetera. E io a rispondergli punto per punto più che di

⁶⁹ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 256 („[...] a já jsem cítil, jak i ve mně spolu s nevýslovným hnusem narůstá prastará atavická nenávisť žida vůči všemu křesťanskému a katolickému, proti všemu, co je *gójské*. *Gój*, *gojim*: jak je hanebné, ponižující a ošklivé takhle se vyjadřovat! Jenže, říkal jsem si, to prostě už nějak dokážu: jsem na tom stejně jako žid odněkud z východní Evropy, co nikdy nežil mimo své ghetto. Vzpomněl jsem si i na naše ghetto na via Mazzini a na via Vignatagliata, ve slepé uličce Torcicoda. Zanedlouho nás *gojim*, *gójové*, přinutí vrátit se tam, budeme se tísnit v křivolakých uličkách té bídné středověké čtvrti, ze které jsme se ostatně dostali teprve někdy před sedmdesáti či osmdesáti lety.“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 81

buon grado, sentendo a un tratto dentro di me che la sua curiosità generica, volgare, per non dire insolente, anziché offendermi mi piaceva, mi liberava.⁷⁰

Je tedy třeba říci, že náboženství nebylo to, co protagonisty rozdělovalo. Šlo jednak o změnu, která se ve společnosti té doby objevila, ale především o reakci jednotlivců na ni. Židovský mladík ve *Zlatých brejličkách* je neustále ujišťován, že se odtažitosti svých přátel obávat nemusí. I přesto se ale uzavře sám do sebe a obrní se nenávistí ke svému okolí. V románu *Za dveřmi* je zase jasně vidět, že bariéry kladným vztahům se spolužáky si klade sám vypravěč. Ač by rád navázal přátelství s Cattolikou, nikdy sám neučiní první krok. Vezme raději za vděk Lucianem, který, ač se tváří jako jeho přítel, ho ve skutečnosti celou dobu jen využívá a za jeho zády ho pomlouvá. Bassani tedy v románu podtrhuje, že víra jako taková nebyla příčinou rozpadu přátelství, ani nebránila jeho vzniku. „Perché non potevamo diventare amici? [...] Per via della religione, allora? Nemmeno.“⁷¹ Odpověď na tuto otázku by tady našel protagonista sám v sobě a ve svých vlastních obavách, které mezi něj a okolí stavějí tuto zeď.

7.2 Zlomový okamžik

V předchozích kapitolách jsem již mluvila o momentu, kdy se vztah protagonisty se společností mění. Je to ovšem podstatný okamžik, proto bych mu ráda věnovala zvláštní kapitolu. Jak již bylo řečeno, protagonisté *Zlatých brejliček* nebyli *outsidery* od úplného počátku. Fadigati se jím stal ve chvíli, kdy společnost začala mít jeho homosexualitu „příliš na očích“, tedy v momentě, kdy ji doktor na své dovolené přestal skrývat. Židovský student ale cestu outsidera částečně zvolil sám ve chvíli, kdy začal odmítat své přátele. V citaci č. 69 v předchozí kapitole je patrná židovská nenávist ke všemu „nežidovskému“. Je zde ale zrovna tak jasně řečeno, že tuto nenávist v sobě protagonista neměl celý svůj život. Vše se změnilo i pro něj po dovolené, kde se debatovalo o politické situaci a kde

⁷⁰ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 532 (Pustili jsme se do debaty o náboženství obecně, ale on se mě vyptával, jestli je pravda, že my «izraelité» nevěříme v Madonu, jestli je pravda, že podle nás Ježíš Kristus není syn boží, jestli je pravda, že ještě čekáme na Mesiáše, jestli je pravda, že «v kostele» necháváme klobouky na hlavě a tak dále. A já mu více než ochotně odpovídal bod po bodu, najednou jsem uvnitř ucítil, že jeho obecná, neslušná, abych neřekl neomalená, zvědavost, místo aby mě urážela, se mi líbila, osvobozovala mě.)

⁷¹ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 531 („Proč se z nás *nemohli* stát přátelé? Kvůli náboženství? Ani to ne.“)

viděl, jak reagují jeho známí na Fadigatiho, a završilo se návratem zpět do Ferrary. Jeho chování tak bylo reakcí na strach z *gójské* společnosti, vyjadřovalo jeho obavy z budoucnosti. Znovu tyto poněkud podrážděné, až nenávistné projevy spatříme ve chvíli, kdy jeho rodiče s nadějí pohlíží do budoucnosti a ujišťují se, že fašismus nikdy antisemitské zákony nevydá. Protagonistova zášť zde roste i vůči vlastnímu otci, stále ovšem na bázi jeho názorů a obav, které se zrodily nedlouho předtím.

Ero disperato, assolutamente disperato. E certo non perché dubitassi che il Capo della Polizia avesse mentito, ma per aver visto mio padre subito così felice, o meglio così smanioso di tornare felice. Dunque era proprio questo che non sopportavo? – mi chiedevo-. Non sopportavo che lui fosse contento? Che il futuro gli sorridesse di nuovo come una volta, come prima?⁷²

Podobné chování vůči vlastní rodině můžeme pozorovat i u protagonisty knihy *Za dveřmi*. Zde se vyprávěč setkává s negativní reakcí svého spolužáka Luciana Pulgy, který dříve docházel do židovské rodiny denně a byl to on, kdo protagonistovu společnost vyhledával. Jednoho dne Cattolica, další chlapec ze třídy, upozornil svého židovského spolužáka na chování Luciana v jeho nepřítomnosti. Jako důkaz pak Cattolica domluvil setkání všech zainteresovaných u něj doma. Tam se vyprávěč schoval za dveřmi a poslouchal celou konverzaci. Pulga vyzdvihoval bohatství rodiny i její víru a nevybíravým způsobem na ni projevoval svůj názor.

Senonché la mia vanità era tale che perfino la nostra religione tendevo a trasformarla in una faccenda privata, di famiglia. Il nostro Dio – mi ero espresso proprio così – era il Padre Eterno, e lui solo (secondo me il cristianesimo andava visto come una forma più moderna di ebraismo).⁷³

⁷² (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 275 („Byl jsem zcela a naprosto zoufalý. Určitě ne z toho, že bych snad zapochyboval o tom, že šéf policie mluvil pravdu, ale kvůli tomu, jak byl můj otec bez sebe šťastím, lépe řečeno, jak dychtil být šťastný. Že by to bylo právě to, co nesnáším? ptal jsem se v duchu. Nemohu snést, že je spokojený? Že má před sebou znovu šťastnou budoucnost jako kdysi, *jako předtím?*“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 101

⁷³ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 593 (Krom toho byla moje ješitnost taková, že jsem se snažil změnit dokonce i naši víru v soukromou záležitost naší rodiny. Náš Bůh – přesně tak jsem se vyjádřil – byl Otec věčný a jediný [křesťanství jsem viděl jako jednu z moderních forem judaismu].)

Můžeme tedy vidět, jak působí jiné chování židovského mladíka a příliš privátní přístup k víře na křesťanského studenta. Judaismus má bezpochyby zcela jiné metody a projevy, které rozhodně na *góje* mohou působit arogantně. Luciano ale ve své kritice pokračoval i na jiném poli, mimo bohatství a víry hovořil i o matce vypravěče. „Era una signora sui trentatré, trentacinque anni – prosegui -, magari un po' «sfasciata» come sono sempre le ebreë, ma però con una bocca tale, con certi occhioni «marron», e con certe occhiate, [...]“⁷⁴ Zde se tedy hlavní hrdina setkává s obrazem matky jako určitým sexuálním objektem nahlíženým z pohledu mladého chlapce. Stále však vytrvá schovaný za dveřmi bez jakékoli reakce. Pulga mezitím dále popisuje péči matky a její mateřské chování při jeho návštěvách. V jeho svébytném podání je ale její starostlivost a snaha přeměněna v něco obtěžujícího, až nekalého.

Ma questo era ancora niente. Perché a parte l'aria che aveva sempre, «la maledetta», mentre ti riempiva la tazza o ti metteva il piatto dei pasticcini sotto il naso («Su, non fare complimenti»), incitava insinuante: «la roba dolce nutre, fa bene ai muscoli e al cervello!»), dopo, accomiatandosi, non mancava mai di lanciare attraverso la fessura della porta un bel sorriso accompagnato da un'occhiata «mezzo materna e mezzo assassina».⁷⁵

Luciano neopomněl okomentovat ani klasické téma spojené s dospíváním, vypravěčovu sexualitu. „Ma tornando a me, ci credevano che le «pugnette» non sapevo nemmeno cosa fossero?“⁷⁶ Pak vypráví spolužákům, jak on sám před protagonistou odhalil své přirození a židovský mladík nakonec podle jeho vzoru učinil totéž. Nakonec, po veškeré předešlé kritice ho nařkne z homosexuality: „Ero di sicuro un «finocchio», sia pure allo stato potenziale: un «busone» in attesa soltanto di «saltare il fosso», e tuttavia ignaro (questo, il tragico!) della bella carriera che mi stava davanti, inevitabile...“⁷⁷ Po vyslechnutí Pulgovy obžaloby se nakonec vypravěč rozhodne místo konfrontace pro útěk.

⁷⁴ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 594 (Byla to tak třiceti tříletá, třiceti pětiletá paní – pokračoval – možná trochu zdrchaná jak jsou židovky vždycky, ale s takovými rty, «*hnědejma*» očima a takovým pohledem [...])

⁷⁵ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 595 (Ale tohle ještě nic nebylo. Protože krom toho, jak ta «hrůza» vypadala, když ti plnila šálek nebo ti cpala pod nos talířek se zákusky [«No tak, nedělej drahoty», pobízela: „sladké je dobré na svaly a mozek!»], pak, když odcházela, nikdy nezapomněla hodit skrz škvírku dveří úsměv spolu s pohledem s půlky mateřským a s půlky vražedným.)

⁷⁶ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 595 (Ale když se vrátíme ke mně, věřili tomu, že jsem ani nevěděl, co to je «dělat si to»?)

⁷⁷ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 596 (Určitě jsem byl «teplouš», i když na teoretické rovině: «buzerant», který jen čeká na chvíli, kdy se «do toho vrhne», aniž by si uvědomoval [to je to tragické!], jak krásná a nevyhnutelná budoucnost ho čeká.)

Tento rozhovor byl zlomovým bodem pro protagonistu románu, který se tak začal vyhýbat svým spolužákům. Již před touto debatou chtěl přátelství s Lucianem ukončit. S Cattolikou ovšem chtěl svůj vztah naopak prohloubit. Jeho přátelství s ním v podstatě teprve začínalo a on měl ambice se sblížit i s ostatními spolužáky, kteří ke Cattolikovi chodili domů. Po této zkušenosti se začal ale vyhýbat všem. Ani v tomto románu tedy není hlavní hrdina výjimkou. Jako ostatní bassaniovští protagonisté se radši uzavře sám do sebe, odmítne hledat řešení v přijetí skutečnosti a konfrontaci s realitou. Zde ovšem postačil k tak výrazné změně tlak jediného člověka, nikoli celé společnosti. Mladík nejen uteče a utne veškerý kontakt se svými spolužáky, ale, podobně jako tomu bylo ve *Zlatých brejličkách*, změní i pohled na vlastní rodinu. Neuteče k matce, která o něj celou dobu trpělivě pečovala a kterou jistě do té doby i on sám viděl v nejlepším světle, nehájí ji, nezastává se jí. Naopak je jeho reakce na ni ještě podstatně agresivnější než ta, kterou jsme viděli ve *Zlatých brejličkách*. „La sentivo li accanto, alta e silenziosa sopra il mio corpo disteso, e avrei voluto alzarmi, insultarla, picchiarla, cacciarla via.“⁷⁸

7.3 Srovnání se zvířaty

Za určitý bod zlomu můžeme v některých Bassaniho dílech pokládat i setkání se zvířaty. Z nich nejvýznamnější roli má ptactvo v románu *Volavka*, kde se hlavní hrdina při pohledu na mrtvou kořist odhodlá v sebevraždě. Jak již bylo zmíněno dříve, na rozdíl od ostatních Bassaniho protagonistů se tímto momentem nemění Edgardův pohled na svět a společnost, jen se jeho negativní přístup k životu a skepse proměňují v obdiv ke smrti a posmrtnému klidu. Je ale třeba říci, že ač po celou dobu knihy není pochyb, že Edgardo nežije naplněný a šťastný život, na sebevraždu dříve nepomýšlel, alespoň ne vážně. To dokazují jeho plány do vzdálenější budoucnosti, jako například myšlenky na rozvod, ale i plány blízké budoucnosti.⁷⁹

⁷⁸ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 599 (Cítil jsem, jak tam stála, potichu, tak vysoká, nad mým rozvaleným tělem, chtěl jsem se zvednout, vynadat jí, praštit ji, vyhnat ji ven.)

⁷⁹ „Tentò di concentrarsi. Se si fosse svegliato alle sei, quando sarebbe potuto ripartire? E a casa, poi, quand'è che ci sarebbe arrivato? Non c'era rischio che...? Il cervello già tornava a confonderglisi. Meglio lasciar perdere.“ (Bassani, *L'airone*, 2010) s. 702 (Snažil se soustředit. Kdyby se vzbudil v šest, kdy by tak mohl vyrazit? A v kolik by pak přijel domů? Neriskoval by, že...? Už se mu rozum zamotával. Bylo by lepší nechat to být.)

Jeho myšlenky na návrat domů během odpoledního odpočinku po lovu se ale rozplynuly, když se vrátil zpět ke kořisti, k mrtvým ptákům, které ulovil jeho známý. Již dříve během lovu je fascinovaně pozoroval.

Per più di un'ora rimase così, seduto col fucile in mano a guardare gli uccelli arrivargli sopra la testa. Non sparava. Non tentò di farlo nemmeno una volta.⁸⁰

Era un po' sempre come se stesse sognando.⁸¹

Nehybné pozorování skutečného života pro Edgarda bylo sněním. Ještě krásnější ale shledal ptáky až po jejich smrti. Jejich život v pohybu a klidná smrt je tím nejrealističtějším, s čím se za celý den, jehož jsme svědkem, setkává. Ani jeho rodina, ani věci, od kterých jako by byl oddělen, ani lidé kolem něj v něm nevzbuzují pocit reálné, smysluplné existence. Východisko tedy přichází až v posmrtném klidu.

[...] ma soprattutto diventati di gran lunga più belli di quando respiravano e il sangue correva veloce nelle loro vene, lui solo, forse – pensava –, era in grado di capirla davvero la perfezione di quella loro bellezza finale e non deperibile, di apprezzarla sino in fondo.⁸²

Srovnání lidské a zvířecí existence se objevuje i v novele *Zlaté brejličky*. Při setkání protagonisty a doktora Fadigatiho v patnácté kapitole je doktor doprovázen fenkou, která ho nechce opustit. Při pohledu na ni pak začne vypravěč s Fadigatim hovořit o podobnosti mezi zvířaty a lidmi a především o nezměnitelné přirozenosti, která je všechny spojuje. Doktor nemůže změnit svou homosexualitu, stejně tak jako protagonista svůj židovský původ. Nevybíráme si ani sexuální orientaci ani rodinu, do které se narodíme. Jediným východiskem je, jak říká sám Fadigati, přijmout svou přirozenost a smířit se s ní. Sám ovšem, stejně jako Edgardo z *Volavky*, končí svůj život sebevraždou. Boj za důstojný život tak pokračuje jen mladý židovský student.

⁸⁰ (Bassani, *L'airone*, 2010) s. 682 (Zůstal tak víc než hodinu, seděl s puškou v ruce a sledoval ptáky, jak mu lítali nad hlavou. Nestřílel. Nepokusil se o to ani jedinkrát.)

⁸¹ (Bassani, *L'airone*, 2010) s. 682 (Bylo to trochu jako by snil.)

⁸² (Bassani, *L'airone*, 2010) s. 735 ([...] ale především se stali daleko krásnějšími, než když ještě dýchali a krev běhala rychle v jejich žilách, jen on, snad – myslel si – byl schopen doopravdy pochopit tu dokonalost jejich konečné, tak rychle pomíjivé krásy, ocenit ji v celém jejím rozsahu.)

«Forse bisognerebbe essere così, sapere accettare la propria natura. Ma d'altra parte come si fa? È possibile pagare un prezzo simile? Nell'uomo c'è molto della bestia, eppure può, l'uomo, arrendersi? Ammettere di essere una bestia, e soltanto una bestia?»⁸³

Fadigati ale nakonec nepřiznal, že je „jen zvíře“, naopak - zvířecí pud sebezáchovy podlehl společenskému nátlaku a doktor dal přednost dobrovolnému odchodu z tohoto světa.

7.4 Zaměstnání a společenské postavení

Jedním z nejčastějších motivů antisemitismu a velkým argumentem mnoha jeho zastánců bylo židovské bohatství. Židé od dávných dob mívali poměrně vysoké společenské postavení, byli dobře situováni a bývali často předními doktory a advokáty. I v dnešní době se stále ještě mluví o „ovládnutí světa židy“. Není tedy divu, že v meziválečném období, kdy mnoho lidí v luxusu rozhodně nežilo, vyvolával židovský majetek závist.⁸⁴ Po odvedení izraelitů do koncentračních táborů ve velké části Evropy byl majetek buď zabaven nacisty, nebo rozkraden sousedy.

V Bassaniho románech prakticky všechny židovské rodiny mají poměrně rozsáhlý majetek a služebnictvo. Narážíme zde tak bez překvapení na typicky lidskou vlastnost, žárlivost. Ovšem ne jen ze stran sousedů, rádoby přátel a známých, ale i se závistí méně majetné židovské rodiny, která často poukazuje na zbytečnou okázalost zahrady svých spoluvěrců.

V *Zahradě Finzi-Continiů* je toto téma velmi výrazné. Hned na začátku příběhu, kdy nám vypravěč představuje rodinu Finzi-Continiů, začne popisovat honosnou hrobku, zbytečný kýč, dle názoru mnohých, která měla připomínat bohatství a důležitost rodiny i dávno po jejím vymření. Vyvolávala-li pobouření hrobka, netřeba mluvit o závisti, kterou vzbuzoval dům bohaté rodiny, kterému se říkalo „magna domus“, a zahrada, ve které se na soukromých tenisových kurtech scházeli mladí studenti. Není tedy divu, že toto bohatství vyvolávalo zášť u jiných obyvatel Ferrary, kteří si takový luxus dovolit nemohli.

⁸³ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 263 („«Třeba by člověk měl být jako ona, měl by umět přijmout svou přirozenost. Jenže jak to provést? Je vůbec možné zaplatit tak vysokou cenu? V člověku je hodně ze zvířete, copak se ale může vzdát? Přiznat si, že je jenom zvíře, a nic než zvíře?»“) (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 89-90

⁸⁴ (Felice, 2005) s. 9-13

Zde se ale nejedná o anonymní davy či sousedy, kteří rodinu osobně neznali. Kritika přichází od jednoho z nejbližších přátel Micòl a Alberta, tedy od Malnateho.

Che gente impossibile! - diceva -. Che nodo curioso, assurdo, di contraddizioni insanabili, rappresentavano «socialmente»! Certe volte, pensando alle migliaia di ettari di campagne che possedevano, pensando alle migliaia di braccianti che gliele zappavano, le campagne, disciplinati, sottomessi schiavi del Regime Corporativo, certe volte gli veniva quasi da preferire a loro i truci agrari «normali», quelli che nel '20, nel '21, nel '22, decisi a mettere in piedi e a foraggiare le squadrace di picchiatori e oliatori in camicia nera, non avevano esitato un momento solo ad allargare le borse. Quelli là, «almeno», erano fascisti. Quando se ne fosse presentata l'occasione, non sarebbero certo sorti dei dubbi su come trattarli. Ma i Finzi-Contini?⁸⁵

I od služebnictva, zmíněného v poslední citaci, přišly kritiky na účet pánů.

Con me, Perotti trovava sempre il modo di lagnarsi dei padroni. In segno di sfiducia e disapprovazione, stringeva le labbra, ammiccava, scuoteva il capo. Quando si riferiva alla signora Olga, arrivava perfino a toccarsi la fronte col rozzo indice.⁸⁶

Sám vypravěč ale zmiňuje žárlivost a zášť vlastní rodiny vůči Finzi-Continiům. Jeho otec k nim měl různé výhrady, sám syna upozornil, že by bylo lepší najít si jinou partnerku, než Micòl, která se pro něj nehodí především proto, že je „z jiného světa“. Nejedná se ale o pokornou opatrnost vůči synovi a strach z odmítnutí. Již na začátku knihy autor jasně ukazuje závist, kterou otec pociťoval při pohledu na *magna domus*. „Che idea da nuovi ricchi, che idea bislacca! -, soleva ripetere mio padre stesso, con una specie di

⁸⁵ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 485-486 („Jsou to nemožní lidé! – říkal. Představovali tak podivnou, absurdní spleť nenapravitelných protikladů ze «sociálního hlediska»! Někdy, když pomyslel na ty tisíce hektarů půdy, které jim patří, na ty tisíce bezzemků, které je pro ně obdělávají, na ty disciplinované a ponížené otroky Korporativního režimu, pak mu byli milejší než oni ti krutí «normální» agráři, ti, kteří ve dvacátém, jednadvacátém a dvaadvacátém neváhali sáhnout do kapsy a postavit na nohy a vydržovat ty bandy rváčů a násilníků v černých košilích. To byli *aspoň* fašisté. Kdyby byla příležitost, určitě by se nikdo nerozpákoval, jak s nimi zacházet. Ale Finzi-Continiové?“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 191-192

⁸⁶ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 415 („Perotti si vždycky našel způsob, jak si mě postěžovat na pány. Stíkl rty, mrkal a vrtěl hlavou na znamení nesouhlasu a nedůvěry. Když mluvil o paní Olze, dokonce si i ťukal hrubým ukazovákem na čelo.“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 130

appassionato rancore, ogni volta che gli capitava di affrontare l'argomento.⁸⁷ A toto téma se pak odráží i v otázce židovství. Autor zde poukazuje na vznikající rozdíly, které by mezi židy neměly existovat.

Altro che aristocrazia! Invece che darsi tante arie, avrebbero fatto assai meglio, almeno loro, a non dimenticare chi erano, di dove venivano, se è positivo che gli ebrei – sefarditi e aschenaziti, ponentini e levantini, tunisini, berberi, yemeniti, e perfino etiopici -, in qualunque parte della terra, sotto qualsiasi cielo la Storia li abbia dispersi, sono e saranno sempre ebrei, vale a dire parenti stretti. Il vecchio Moisé non si dava mica arie, lui! Non aveva mica fumi nobiliari nel cervello!⁸⁸

Jak jsme mohli vidět, vypravěč těchto románů byl tedy z podstatně chudší rodiny, která sama žárlivosti podlehla.

Protagonista románu *Za dveřmi*, srovnatelný s vypravěčem *Zahrady Finzi-Continiů*, se ale setkává s totožným problémem. Z počátku se snaží najít si přátele mezi svými *gójskými* spolužáky. Pozve tak jednoho z nich, Luciana, k sobě domů, kde společně mají pracovat na domácích úkolech. Nejen čtenář se pozastaví nad velikostí a honosností bytu, ale přirozeně i Luciano, chlapec z rodiny, která právě překonává jisté finanční problémy.

«Accidenti!» esclamò, serio. «È un palazzo!»

Si spostò fino al centro della strada sempre guardando in su.

«È tutto vostro?»

»Sì.»

«Chissà quante stanze!»

«Eh, parecchie... Fra il primo piano e il secondo saranno una cinquantina.»

«E le occupate tutte voi?»

«Ma no. Noi occupiamo soltanto quelle del secondo piano. Al primo ci stanno degli inquilini.»

⁸⁷ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 291 („«Jaký to zbohatlický nápad! Jaké to podivínství!» opakoval obvykle můj otec s jakousi vášnivou záští vždycky, když se dostal k tomuto tématu.“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 19

⁸⁸ (Bassani, *Il giardino dei Finzi-Contini*, 2010) s. 293 („Jakápak aristokracie! Místo vši té vznešenosti by byli mnohem líp udělali, aspoň oni, kdyby nezapomínali, kdo jsou, odkud přišli a je-li ještě pravda, že židi – sefarditi, aškenaziové, tunišťi, berberští, jemenští a dokonce i etiopští židi – jsou a budou vždycky Židy, totiž blízkými příbuznými kdekoliv na zemi, pod kterýmkoli nebem, kam je historie rozptýlila. Starý Mojše se vůbec nevytahoval, on ne! Ten neměl v hlavě šlechtickou domýšlivost!“) (Bassani, *Zahrada Finzi-Continiů*, 1971) s. 20-21

«Dunque: tu e la tua famiglia vivete in una ventina di stanze.»
«Più o meno.»
«Ma in quanti siete?»
«In cinque. Il papà, la mamma, e tre fratelli: cioè io, mio fratello Ernesto, e mia sorella Fanny. Devi poi calcolare le donne di servizio.»
«Quante ne avete?»
«Due... più una a mezzo servizio.»⁸⁹

Majetek židovské rodiny se stane předmětem diskuze mezi chlapci i v klíčovém momentu románu, kdy Luciano před ostatními spolužáky velmi negativně komentuje protagonistu. Mluví o jeho rodině a znovu i o domě, který sám navštívil, a o množství jeho pokojů. Svůj dojem z této návštěvy pak shrne jedinou větou, kterou slyší i hlavní hrdina poslouchající celou konverzaci za dveřmi. „*Eravamo pieni di soldi, insomma, e si vedeva.*“⁹⁰

I na konci novely *Zlaté brejličky* protagonista zmiňuje kuchařku a služebnou, která se během rodinného rozhovoru o antisemitismu a protižidovských zákonech mihne pokojem.⁹¹ I zde tedy můžeme soudit, že se jedná o dobře situovanou rodinu.

⁸⁹ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 539-540 («Téda!» zvolal s vážností. «To je palác!» Popošel až doprostřed ulice a stále se díval nahoru. «To je celý váš?» «Ano.» «Kdoví kolik pokojů!» «Hm, dost... Mezi prvním a druhým patrem jich bude tak padesát.» «A ve všech bydlíte jen vy?» «Ale ne. My bydlíme jen v těch v druhém patře. V prvním jsou nájemníci.» «Takže: ty a tvoje rodina žijete v takových dvaceti pokojích.» «Přibližně.» «No ale kolik vás je?» «Pět. Táta, máma a tři děti: tedy já, můj bratr Ernesto a moje sestra Fanny. Pak musíš započítat i uklízečky.» «Kolik jich máte?» «Dvě a jednu na poloviční úvazek.»)

⁹⁰ (Bassani, *Dietro la porta*, 2010) s. 593 (Zkrátka jsme se topili v penězích a bylo to vidět.)

⁹¹ (Bassani, *Gli occhiali d'oro*, 2010) s. 275, (Bassani, *Zlaté brejličky*, 1994) s. 101

8. Závěr

Bassaniho dílo může být nahlíženo z různých perspektiv - například jako jedinečné svědectví města Ferrary v autorově současnosti, psychologický vývoj jedince *outsidera*, anebo změny ve společnosti v Itálii v období druhé světové války. Avšak v této práci jsme se zaměřili na židovskou problematiku v díle tohoto autora, který nás provedl Ferrarou třicátých a čtyřicátých let a ukázal nám nesnáze tehdejší doby a společnosti.

Prvním z nich je konflikt individua se sebou samým a se společností. Bassaniho hrdinové jsou postavami se značnými existenciálními problémy. Nejsou schopni konfrontace s realitou a přítomností, uzavírají se do svých představ, vzpomínek a do minulosti. Tento pocit nesourodosti s okolím se prolíná do veškerých mezilidských vztahů a často přerůstá v úplnou izolaci či nenávist vůči ostatním. Nejedná se však o problém determinovaný židovským původem, jako tomu bývá u židovských hrdinů autorů z jiných částí světa. Bassaniho vypravěči a protagonisté jsou z asimilovaných židovských rodin, které mají k italskému světu často blíže než k tomu judaickému. Proto přichází velký šok v okamžiku, kdy do Itálie, země velmi homogenní a nerasistické, začínají pronikat antisemitské tendence. Asimilovaní židé, kteří Itálii považovali za svůj domov, tak ztrácí veškerou jistotu, své kořeny a svou identitu. Bassani poukazuje na střídme začátky fašistického režimu, kdy mnoho židů vstoupilo do strany a podporovalo režim. Často také vidíme, jak kladně ferrarská společnost reaguje na své židovské spoluobčany a jakékoli rasistické útoky na ně kategoricky odmítá. S rasistickými zákony se vše radikálně mění. Společnost dříve velmi přátelská a otevřená začíná diskriminovat své přátele a známé.

Bassaniho tvorba je jedinečným dokladem toho, jak vzácně byla italská společnost před válkou vstřícná ke svým židovským spoluobčanům a jak rozdílný byl fašismus a nacismus. Snad v žádné beletrii se nám nepředstavují židovští hrdinové jako zastánci fašismu tak jasně a výrazně jako v Bassaniho díle. Též se jako jeden z mála autorů nezaměřuje na téma *šoa* jako vyhlazování židů a nepopisuje nám drastické výjevy z koncentračních táborů. Uvádí do svých knih společenskou změnu, která vznikla vyhlášením rasových zákonů a dále pak ovlivňovala jedince. Již tak nejistá individua ztrácejí poslední jistoty a mění sebe i své postavení ve společnosti, které se tak definitivně strani.

Riassunto

La presente tesi di laurea breve è dedicata all'analisi della questione ebraica nei romanzi di Giorgio Bassani, uno scrittore ebraico italiano.

Giorgio Bassani cominciò la carriera dello scrittore con delle poesie. Dopo seguirono dei brevi racconti ma la parte più significativa della sua opera è costituita dai suoi romanzi. In questa tesi ci concentriamo sui seguenti romanzi: *Gli occhiali d'oro*, *Il giardino di Finzi-Contini*, *Dietro la porta* e *L'airone*. Nell'introduzione vengono presentati l'autore e la sua vita che influenzò tutta la sua opera. Vediamo come lo stesso Bassani fu influenzato dall'epoca fascista nella quale da adolescente lottava contro diversi problemi. Bassani sottolineò che senza questi momenti che ebbero formato la sua vita e la sua propria personalità non avrebbe mai potuto scrivere.

Nella parte introduttiva viene poi presentata anche l'opera bassaniana in generale. Vediamo l'epoca e l'ambiente in cui ci è raccontata la storia dei diversi protagonisti e ricordiamo brevemente anche i racconti dell'autore e il sommario delle opere che ci aprono la porta per il mondo bassaniano nella Ferrara degli anni trenta e quaranta del secolo scorso.

La tesi poi si focalizza sulla questione ebraica in questi romanzi ed è divisa in tre parti principali. Il primo capitolo è dedicato all'identità ebraica. Prima spieghiamo chi sono gli ebrei e che specificità contiene questo concetto. Vengono spiegate le differenze tra gli ebrei europei e quelli italiani che sono molto assimilati ed integrati nella società italiana. Poi incontriamo gli ebrei della Ferrara bassaniana ed analizziamo i contrasti tra gli stessi israeliti della comunità e spieghiamo anche il diverso approccio alla cultura ebraica e al giudaismo. Compariamo la famiglia Finzi-Contini del famoso romanzo con la famiglia dell'io narrante e vediamo anche la questione linguistica nei romanzi che ci conferma l'assimiliazione di questa famiglia nella cultura italiana.

Nello stesso capitolo viene menzionato anche uno degli argomenti più importanti nelle opere di Bassani, cioè la ricerca della propria identità e la questione esistenziale. I personaggi bassaniani sono persone perse nel mondo in cui vivono e sono strettamente legate al passato ed a un futuro immaginario che non si trasformerà mai in realtà. Così vediamo che i personaggi si chiudono in se stessi e cercano di evitare ogni conflitto con realtà e con mondo che li circonda. Chiusi in questa malinconia alcuni arrivano fino alla decisione di suicidarsi, altri invece continuano sulla strada pessimista della vita isolata.

Nella seconda parte entriamo nell'epoca del fascismo e presentiamo la sua ideologia iniziale e poi la strada che prese sotto l'influenza del nazismo tedesco. Vediamo quanti ebrei nei romanzi bassaniani erano fascisti all'inizio del regime e quanti presero la tessera del fascio. Bassani è uno dei pochi scrittori italiani a documentare la società e il fascismo all'inizio del regime e ci fa notare che Italia per tanti anni non fu razzista ed antisemita. Col tempo però cambiò la situazione e quando nel 1938 le leggi razziali cominciarono a limitare gravemente la vita degli ebrei, tanti ne rimasero molto scioccati. Bassani mostra molto bene questo momento di svolta nelle sue opere. Nella seconda parte ci focalizziamo sulla differenza tra l'inizio positivo del regime e l'antisemitismo finale.

Nel terzo capitolo poi vediamo proprio questo cambiamento. L'ultima parte della tesi parla del rapporto tra gli ebrei e la società ferrarese. Analizziamo il momento in cui questo rapporto in origine abbastanza positivo, cambia in un allontanamento che aumenta a volte fino all'odio e alla separazione totale. Qui vediamo che cosa significa "essere diverso" secondo il punto di vista di Bassani ed incontriamo la diversità ebraica ed omosessuale. Facciamo riferimento anche alla somiglianza tra gli esseri umani e gli animali che incontriamo nei romanzi. Qui vengono sottolineati la natura che non si può influenzare e il diverso stimolo per la vita. Gli animali continuano la lotta per la sopravvivenza fino alla fine, al contrario degli uomini che in ricerca della pace e della tranquillità decidono di abbandonare questo mondo e di suicidarsi.

Gli altri temi importanti che vengono menzionati nell'ultimo capitolo sono quelli del lavoro e dello status sociale degli ebrei ferraresi. Vediamo quanta invidia possono causare i beni non solo tra i vicini, cattolici ed ebrei, ma anche tra gli amici e correligionari. La proprietà ebraica fu sempre una delle cause principali dell'antisemitismo insieme alla estraneità delle comunità ebraiche, molto chiuse in se stesse. Bassani ci fa conoscere le case enormi con serve che, anche nella società molto aperta ed amichevole, provoca invidia e problemi.

Concludendo possiamo dire che Bassani ci invita nella Ferrara degli anni trenta del secolo scorso e passa con noi gli anni di guerra fino alla fine degli anni quaranta. In questi tempi cambiò tanto nella società italiana e anche nel cuore e nella mente di un individuo ebraico. Per un israelita assimilato che si sente italiano fu molto difficile accettare la discriminazione legata alle leggi razziali ed affrontare così la propria diversità di cui forse non si rendeva conto così tanto prima. Bassani stesso vede questo momento come una svolta nella sua vita che gli fece scrivere e capire chi realmente era. Ci vuol far vedere la verità così come la vide lui stesso. Vuole che non dimentichiamo quello che accadde

a tanti ebrei europei. Vuole anche farci capire che il fascismo originale, quello puro italiano come lo conobbe la sua famiglia all'inizio, era un movimento molto diverso da quello nazista. Sottolinea tante volte che la società italiana e la comunità ebraica coesistevano senza problemi, anzi con rapporti molto stretti, e fascismo inizialmente non cambiò nulla. Al contrario accettava tra i suoi membri molto volentieri anche gli ebrei. Il cambiamento quindi entrò in Italia da fuori. Così come la crisi di un individuo che diventò uno straniero nella propria città derivava da questi cambiamenti e non dalle radici della società antisemita.

Bassani fu un testimone molto attento di tutto ciò e ci invitò ad entrare nel suo mondo ed a conoscere tutte le strade di Ferrara e tutti i personaggi con destini commossi che ci hanno aiutato a capire il dolore di un essere umano che perde la sua propria identità e il suo posto in mondo.

Resumé

Tato bakalářská práce se věnuje románové tvorbě Giorgia Bassaniho a soustřeďuje se konkrétně na židovskou problematiku v jeho tvorbě. Hluběji se zabýváme především otázkou individua a židovské identity v Itálii, konkrétně ve Ferrare. Dále se věnujeme fašismu a jeho vztahu k židům. Srovnáván je pozitivní začátek režimu s jeho rasistickým scestím, které vedlo k vyhlášení rasových zákonů v Itálii. V poslední části je analyzován vztah ztraceného individua ke společnosti. Poukazuje se především na moment změny, kterým si prošla jak ferrarská většina, tak bassaniovští protagonisté a vypravěči. Závěr práce se snaží vysvětlit odcizení jedince a shrnout obraz společnosti, se kterou se v Bassaniho dílech setkáváme.

Summary

This thesis is devoted to the novels of Giorgio Bassani and it focuses specifically on Jewish issues in his works. First of all we are pursuing more deeply the question of an individual and of the Jewish identity in Italy, especially in Ferrara. Then we focus on the fascism and his relation to Jews. The positive start is compared with the negative end of racism which gave birth to the declaration of the racial law in Italy. In the last part the relation of a lost individual to the society is analyzed. It is pointed to the moment of change which the majority of Ferrara and also the Bassanian protagonists and narrators went through. The conclusion of the thesis tries to explain the alienation of the individual and summarize the image of the society that we meet in Bassani's works.

9. Seznam použité literatury:

Primární literatura

Bassani, Giorgio. *Dentro le mura*. In: Bassani Giorgio. *Il romanzo di Ferrara*. Milano: Mondadori 2010

Bassani, Giorgio. *Dietro la porta*. In: Bassani Giorgio. *Il romanzo di Ferrara*. Milano: Mondadori 2010

Bassani, Giorgio. *Gli occhiali d'oro*. In: Bassani Giorgio. *Il romanzo di Ferrara*. Milano: Mondadori 2010

Bassani, Giorgio. *Il giardino dei Finzi-Contini*. In: Bassani Giorgio. *Il romanzo di Ferrara*. Milano: Mondadori 2010

Bassani, Giorgio. *Il romanzo di Ferrara*. Milano: Mondadori 2010

Bassani, Giorgio. *L'airone*. In: Bassani Giorgio. *Il romanzo di Ferrara*. Milano: Mondadori 2010

Bassani, Giorgio. *L'odore del fieno*. In: Bassani Giorgio. *Il romanzo di Ferrara*. Milano: Mondadori 2010

Sekundární literatura

Bassani, Giorgio. *Pamětní deska v Mazziniho ulici*. Praha: Sefer 2001

Bassani, Giorgio. *Zahrada Finzi-Continiů*. Praha: Odeon 1971

Bassani, Giorgio. *Zlaté brejličky*. Praha: Mladá fronta 1994

Bon, Adriano. *Come leggere Il giardino dei Finzi-Contini di Giorgio Bassani*. Milano: Mursia 1979

Felice, Renzo de. *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*. Torino: Einaudi 2005

Frandini, Paola. *Giorgio Bassani e il fantasma di Ferrara*. Lecce: Manni 2004

Gaeta, Maria Ida. *Giorgio Bassani: Uno scrittore da ritrovare*. Roma: Fahrenheit 2004

Johnson, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: Leda 2011

Molinari, Maurizio. *Ebrei in Italia: un problema di identità (187-1938)*. Firenze: Giuntina 1991

Pelán, Jiří. *Slovník italských spisovatelů*. Praha: Libri 2004

Procacci, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha: Lidové noviny 1997

Spiegel, Pau. *Kdo jsou Židé?* Brno: Barrister & Principal 2010

Varanini, G. M. *Giorgio Bassani*. Firenze: Nuova Italia 1975

Elektronické zdroje

www.giorgiobassani.it/Biographical. (nedatováno). Načteno z www.giorgiobassani.it:

<http://www.giorgiobassani.it/Biographical%20Notes.htm>